

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

MUSAYEVA LALƏ NURİDDİN

**“SOSİAL ŞƏBƏKƏLƏRDƏ İNFORMASIYANIN
İDARƏETMƏ MODELƏRİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı: 06050 Kompüter elmləri

İxtisaslaşmanın şifri və adı: İqtisadi fəaliyyətin riyazi və informasiya təminatı

Magistr proqramının rəhbəri: f.-r.e.n dos. T.Ə.ƏLİYEVƏ

Elmi rəhbər: f.-r.e.n dos. T.Ə.ƏLİYEVƏ

Kafedra müdiri: akad.Ə.M.ABBASOV

BAKİ - 2018

Mündəricat

GİRİŞ.....	3 - 6
 I FƏSİL. SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏR - YENİ KOMMUNİKASIYA VASİTƏSİ KİMİ	
1.1 . Sosial şəbəkələrin yaranma tarixi	7-13
1.2 . Sosial şəbəkələr: müasir tendensiyalar və istifadə tipləri	13 - 15
1.3. Sosial şəbəkənin təsviri və modelləşdirilməsi	15 - 27
 II FƏSİL. SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏR MODERN CƏMİYYƏTDƏ ÜNSİYYƏT QURMA MEXANİZMİ KİMİ	
2.1. Sosial şəbəkələrdə informasiya təsir modellərinə baxış	28 - 33
2.2. Sosial şəbəkələrdən istifadənin yaratdığı problemlər və proqnozlar	34 - 44
2.3. Kütləvi informasiya sistemində sosial şəbəkələr	44 – 51
 III FƏSİL. SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏRDƏ KOMMUNİKATİV PROSESLƏRİN İDARƏ OLUNMASI	
3.1. Azərbaycanda şəbəkədən istifadənin təhlili	52 - 60
3.2. İqtisadi inkişaf prosesində şəbəkələrin istifadə istiqamətləri	60 - 67
 NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	68-69
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	70 -71
PE3IOME	72-73
SUMMARY	74-75

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Günümüzdə sosial şəbəkələr aktual məsələlər sırasındadır. Hər kəs sosial şəbəkədən yararlanır. Şəbəkədən istifadə müsbət və ya mənfi yönümlü ola bilər. Şəbəkənin inkişafı informasiya bolluğuna, ünsiyyət prosesinin daha optimal və rahat olmasına şərait yaradır. Sosial şəbəkələrin simulyasiyasında, şəbəkənin üzvlərinin qarşılıqlı təsiri, fikirlərinin dinamikası nəzərə alınmaqla, təsir şəbəkələri kimi, onların təhlilinə ehtiyac var. İnformasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının inkişafı ilə yeni növ resursların - online sosial şəbəkələrin əhəmiyyəti son on il ərzində şəbəkə istifadəçilərinə təsir edən fikirlərin yayılması vasitəsi kimi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Sosial təsir modeli agentlərin nüfuzunu nəzərə alaraq işlənilib hazırlanmış və tədqiq edilmişdir.

Təqdim olunan magistr dissertasiya işi sosial şəbəkələrdə informasiyanın idarə edilməsi üzrə optimallaşdırılmış modellərin tədqiqinə həsr olunub. Məlumdur ki, hazırkı şəraitdə qoyulmuş məsələlərin tam həll edilməsi, cəmiyyətdə düzgün şəkildə inkişaf proqnozunun verilməsi sistem nəzəriyyəsiindən, riyazi iqtisadi təsir modellərindən və müasir informasiya texnologiyalarından istifadə olunmadan mümkün deyildir. Çox vaxt sosial-iqtisadi proqnozlar keçmişdəki şəbəkə nəticələrinin gələcəyə ekstrapolyasiyası yolu ilə ötürülür. Lakin tarixi inkişaf prosesində dəyişikliklər baş verdikdə ciddi nəticələr almaq mümkün olmur.

İstənilən dövlətin kiçik və orta innovasiya sahibkarlığının inkişaf etdirilməsi, müasir elektron avadanlığın və bir çox proqram təminatlarının ixrac edilməsi və idxalı üzrə regional şəkildə bazanın təşkil edilməsi ölkələrin səmərəli tranzit informasiya mərkəzinə çevrilərək formalaşmış informasiya cəmiyyətinin yaranmasına şərait yaradır. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə şəbəkə texnologiyalarının bir çox üstünlüklərindən istifadə olunur. Şəbəkədən istifadə səviyyəsi dünya ölkələrinin intellektual potensialının inkişafı və iqtisadiyyatın bir çox sahələrinin inkişafının vacib göstəricilərindəndir.

Tədqiqatın predmet və obyektı. Tədqiqat şəbəkənin ölkə və dünya iqtisadiyyatında geniş tətbiq edilməsi, onun informasiya modellərinin iqtisadiyyatda inkişaf istiqamətlərinin əhatəli öyrənilməsi və araşdırılması yönündə aparılmışdır. Tədqiqatın nəzəri əsasları iqtisad elminin bir çox klassiklərinin araşdırmalarına əsaslanmışdır. Tədqiqatın aparılmasında informasiya texnologiyaları (İT), iqtisadi nəzəriyyə, İnternet iqtisadiyyatı, elektron kommersiya və bir sıra istiqamətlərin vacib müddəalarından geniş istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın əsas məqsədi və vəzifələri. Dissertasiya işində şəbəkədən istifadə istiqamət və məqsədləri, şəbəkə idarəetməsinin təkmilləşdirilməsi, inkişafı və proqnozlaşdırılması məsələləri öyrənilmişdir. Bu işdə sosial şəbəkələrin yaranma tarixi, müasir tendesiylər, şəbəkənin modelləşdirilməsi və istifadə istiqamətləri araşdırılıb. Şəbəkənin təşkili və ondan istifadə edilməsində meydana çıxan problem və proqnozlar tədqiq olunub.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənilməsi metodları. Tədqiqatın informasiya bazası rolunu İnternetin özü, bu predmet sahəsinə aid yazılmış ədəbiyyatlar, uyğun İnternet-saytları təşkil edir. Tədqiqatın aparılmasında informasiyanın əldə olunması, təhlili və proqnozu metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Şəbəkə anlayışı elmi cəhətdən təhlil olunmuş və idarəetmənin müasir inkişaf meyllərini aydınlaşdıran optimal şəkildə müəyyən proqnozların verilməsi prosesi reallaşdırılmışdır. Dissertasiya işinin əsas elmi yeniliyi dünya İT bazarında müasir hesab olunan şəbəkə ilə bağlı olan marketing prinsipləri, həmin sahədə mühüm yanaşmalar müasir müstəvidə və dəyişən şəraitdə tədqiq olunmasından ibarətdir. Bununla bağlı olaraq bir çox elmi yeniliklər əldə edilmişdir:

- Mövcud şəkildə qoyulmuş problem elmi cəhətdən təhlil olunub və buna əsaslanaraq şəbəkə idarəetməsinin müasir inkişaf meyllərini göstərən optimal proqnozlar işlənilib.

- Sosial şəbəkədə informasiyanın idarə olunmasında qərarların formalaşdırılma modeli nəzərdən keçirilmiş və onun funksiyaları təhlil edilmişdir.
- Sosial şəbəkədə olan müəyyən dəyişikliklər, şəbəkədə istifadə istiqamətləri dərinədən araşdırılmışdır.
- Şəbəkəyə iqtisadiyyatın müasir və mütərəqqi sahəsi qismində yanaşma məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilmiş və informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları (İKT) bazarının tərkib elementlərinin xüsusiyyətləri müxtəlif aspektlərdən əks olunmuşdur.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tamamlanmış dissertasiya mövzusu çox aktual bir məsələnin tədqiqinə həsr olunub. Müasir dövrdə sosial şəbəkənin təşkili və istifadəsi çoxlu sayda problemlərin ani müddətdə həlledilməsinə və eləcə də, bütünlükdə idarəçiliyin inkişafı və burada insan amilinin rolunun qiymətləndirilməsi, onun potensial gücünün artırılması, ölkələrarası münasibətlərin genişləndirilməsi və iqtisadiyyatın zəruri sahələrində inkişaf tempinin yüksəldilməsi istiqamətində işlərin həyata keçirilməsinə öz müsbət təsirini göstərməkdədir.

Dissertasiyanın işinin strukturu. Dissertasiya işi girişdən, üç fəsildən, nəticə və təkliflərdən, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı və veb saytların linklərindən, rus və ingilis dillərində xülasələrdən ibarətdir.

I fəsildə sosial şəbəkələr - yeni kommunikasiya vasitəsi olaraq araşdırılıb. Bu fəsildə şəbəkənin yaranma tarixi, inkişaf dövrü haqqında məlumatlar toplanıb. Şəbəkənin inkişafı nəticəsində dövlətin yeni infrastrukturunun yaranması və inkişafı məsələlərinə toxunulub. Dövlət infrastrukturunun yalnız müəyyən hissəsi araşdırılıb və şəbəkə ilə əlaqəsi müəyyən edilib. Şəbəkənin inkişafının vacib prioritetlərindən biri kimi dövlətin inteqrasiya edilmiş mövcud informasiya-analitik sisteminin rolundan bəhs edilib və bu məsələlərin həllində dövlət idarəçiliyinin köklü şəkildə yüksəlməsinə səbəb olan şəbəkənin imkanları öyrənilib, onun modelləşdirilməsi istiqamətində məsələlər araşdırılıb.

II fəsildə sosial şəbəkələr modern cəmiyyətdə ünsiyyət qurma mexanizmi kimi tədqiq olunub. Bu fəsildə sosial şəbəkənin dünya ölkələrində və ölkəmizdə istifadə istiqamətləri müəyyən edilib. Sosial şəbəkələrdən istifadə zamanı meydana çıxan problem və proqnozlar araşdırılıb. Problemlərin aradan qaldırılması üçün bir sıra məsələlərin həlli yolları müəyyən edilib. Kütləvi şəkildə şəbəkədən istifadə, müasir şəbəkə növlərindən istifadə istiqamətləri müəyyənləşdirilib. Daha sonra şəbəkə idarəetməsində IT ilə əlaqədar olaraq bir sıra məsələlər şərh olunub.

III fəsildə isə sosial şəbəkələrdə kommunikativ proseslərin idarə edilməsi istiqamətində təhlillər aparılıb. Bundan əlavə Azərbaycan Respublikasında İKT-nin istifadəsi və inkişafı prosesləri işıqlandırılıb. Dünya təcrübəsinə əsaslanaraq İKT-dən istifadə üzrə hər bir sahədə mühüm nəticələrin əldə edilməsi, bir çox sferalarda həmin texnologiyaların uğurla tətbiqi əsasında bütün bu hadisələrin iqtisadi siyasətin mühüm istiqamətlərindən birinə çevrilməsi faktı əsaslandırılıb. İKT-dən geniş istifadə istiqamət və üsulları məqsədyönlü şəkildə sadalanmış və ölkədə informasiya cəmiyyətinin inkişaf strategiyasının məqsədləri müəyyənləşdirilib. İKT-nin iqtisadiyyatda əsas fəaliyyət istiqamətləri təklif edilib, şəbəkənin iqtisadiyyata təsiri prosesləri araşdırılıb. Milli strategiyanın müvəffəqiyyət qazanması və idarəetmə prosesinin düzgün təşkil olunması məqsədilə şəbəkələrdən istifadənin iqtisadiyyatın inkişafı prosesinin sürətləndirilməsində, ağıllı qanunlar və ağıllı siyasət yaradılmasında əhəmiyyətindən bəhs edilib.

I FƏSİL. SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏR - YENİ KOMMUNİKASIYA VASİTƏSİ KİMİ

1.1. Sosial şəbəkələrin yaranma tarixi

Kompüter şəbəkələri ilk olaraq Beatles dövründə hərbi mərkəzləşdirilmiş komanda və nəzarət kimi təqdim edilmişdir. Lakin, çoxlu həblərə və qovşaqlara genişləndikcə, kompüterlərə bağlanan fikir, qarşılıqlı maraq mövzusunun müzakirə etmək və bəlkə də digər insanlarla əlaqə qurmaq və ya əlaqələri bərpa etmək üçün böyük bir forum ola bilərdi. Bəzi insanlar "sosial şəbəkə" termininin 1954-cü ildə ortaya çıxdığını düşünür. Sosial şəbəkə anlayışı sosioloq James Barnes tərəfindən təqdim edilib. Bu fenomenin internetlə əlaqəsi yoxdur və aşağıdakı kimi şərh olunur: Sosial şəbəkə-ictimai obyektlər (insanlar və ya müxtəlif təşkilatlar) və onların aralarındakı əlaqələr (sosial münasibətlər) olan çoxsaylı qovşaqlardan ibarət sosial strukturdur. Bizim fikrimizcə, bu nəzəriyyə bu gün istifadə olunan sosiologiya ilə eynidir - ictimai əlaqələr, yəni qrup əlaqələrinin və alt qrupların əlaqəsinin ümümləşmiş formasıdır. Sadəcə olaraq, sosial şəbəkə bir sıra ikitərəfli və ya birtərəfli münasibətlər olan bir qrup şəxsdir. Şəbəkələrdə istifadəçilər ən yaxşı qənaət liderləri və müəyyən bir iyerarxiya istifadəçilər arasında sosial qarşılıqlı əlaqələr böyük miqyaslı geniş internet saytlarında həyata keçirilir; İnternetin yaranması ilə (1969), James Barnes'ın elmi konsepsiyası məşhurlaşmağa başladı. Bu, dünyada sosial şəbəkələrin inkişafına gətirib çıxardı. Tədricən, elmi konsepsiya ilk növbədə inkişaf etmiş kapitalist ölkələrdə, daha sonra Şərqi Avropada məşhurlaşdı. Cəmiyyət inkişaf etdikcə, biz sosial şəbəkələrin inkişafında bir sıra sıçrayışlarla əlaqəli məlumatlar dövrünə gəldik və indi bu elmi konsepsiya hər yerdə istifadə olunur.

Müxtəlif tipli kompüter şəbəkələri mövcuddur, bunlar arasında çox oxşar adlar var. Ən məşhur kompüter şəbəkələrinin və onların funksiyalarını təsvir edir. Bir neçə

müxtəlif kompüter şəbəkəsi var. Kompüter şəbəkələri onların ölçüləri və hədəfləri ilə müəyyən edilə bilər. Şəbəkə tutumu şəbəkənin bir hissəsi olan kompüterlərin sayını əks etdirə bilər. Şəbəkə hər şeyi əhatə edə bilər: bir cihazdan milyonlarla cihaza qədər. Fərqli şəbəkələrin mövcuddur:

- Şəxsi şəbəkə və ya PAN
- Yerli şəbəkə və ya LAN
- Böyük şəhər şəbəkəsi olmayan MAN
- Genişzolaqlı şəbəkə və ya WAN
- WLAN - Simsiz Yerli Şəbəkə

LAN və WAN texnologiyası olan iki əsas və ən görkəmli regional şəbəkədir.

LAN: Yerli Şəbəkə LAN şəbəkə cihazlarını nisbətən qısa bir məsafədə bağlayır. Bəzən bir bina bir neçə kiçik lokal şəbəkə içərisində olsa da şəbəkə ofis binası, məktəb və ya ev bir yerli şəbəkə ehtiva edir və bəzən şəbəkə bir sıra qonşu binaları əhatə edə bilər. Şəbəkə topologiyası cihaz və şəbəkə segmentləri arasındakı əlaqəni müəyyən edir. Məlumat bağlantısı qatında və fiziki qatda şəbəkə və ulduz kimi müxtəlif LAN topologiyaları istifadə olunur. Üst səviyyədə NetBEUI, IPX / SPX, AppleTalk və digərləri ümumi olsa da, İnternet protokolu (TCP / IP) standartdır. Sadə LANlar adətən kabel və bir və ya bir neçə keçiddən ibarətdir. Şəbəkə internetə daxil ola bilmək üçün bir router, kabel modemi və ya ADSL modemə qoşula bilər. Genişləndirilmiş LANlar genişləndirilən əlaqələrin, QoS vasitəsi ilə müxtəlif trafik növlərinin idarə edilməsi və ayrı VLAN trafiki ilə xarakterizə edilir.

Şəxsi şəbəkə və ya PAN - PAN Personal Area Network-in qısa formasıdır. Cihazları kiçik aralıqlarla birləşdirən şəbəkədir, adətən 10 və 100 metr arasında. PAN şəbəkəsindəki qurğu, digər PAN şəbəkəsində başqa bir cihazla əlaqə qura bilər, ancaq bir sıra PAN şəbəkəsindədir. Bütün qısamüddətli simsiz texnologiyalar PAN, Bluetooth, Zigbee, Zwave, infraqırmızı və s. Xüsusilə aşağı məlumat dərəcələrinin monitorinqi və nəzarət edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş və inkişaf etdirilmişdir. PAN simsiz

texnologiyaları IoT (İnternet şeyləri) şəbəkələrində çox məşhur olmuşdur. PAN'ın xarakteristikası aşağıdakılardır [5]:

- Qısa diapazon.
- ulduz və mesh arxitekturasına malikdirlər.
- Əsasən ev avtomatizasiyasında aşağı dərəcədə məlumat dərəcəsi tətbiqləri üçün istifadə olunan, bluetooth cihazlar arasında məlumat yayılması üçün istifadə edilir.
- IoT-da geniş yayılmışdır.

Genişzolaqlı bir şəbəkə (WAN) böyük bir coğrafi məsafədən uzanan bir telekommunikasiya şəbəkəsi və ya kompüter şəbəkəsidir. Genişzolaqlı şəbəkələr tez-tez xüsusi telekommunikasiya sxemləri ilə quraşdırılır. Biznes, təhsil və dövlət qurumları dünyanın müxtəlif yerlərində çalışanlara, tələbələrə, müştərilərə, alıcılara və təchizatçılara məlumatların ötürülməsi üçün qlobal şəbəkələrdən istifadə edir. Əslində, bu telekommunikasiya metodu müəssisələr yerdən asılı olmayaraq gündəlik işlərini effektiv şəkildə yerinə yetirməyə şərait yaradır. İnternet qlobal bir şəbəkə hesab edilə bilər.

Böyük şəhər şəbəkəsi olmayan MAN-Bir metropoliten şəbəkə şəbəkəsi (MAN) geniş bir şəbəkəsi (LAN) əhatə etdiyi sahədən daha geniş bir kompüter şəbəkəsidir, lakin geniş sahə şəbəkəsi (WAN) əhatə etdiyi ərazidən daha kiçik bir coğrafi ərazidə və ya ərazidə istifadəçiləri kompüter resursları ilə birləşdirir.

WLAN - Simsiz Yerli Şəbəkə-Simsiz lokal şəbəkə (WLAN) ənənəvi şəbəkə kabelinin əvəzinə radio və ya infraqırmızı siqnalları istifadə edərək, qısa məsafələrdən simsiz şəbəkə əlaqələrini təmin edir. WLAN bir lokal şəbəkə növüdür (LAN). Bir WLAN çox müxtəlif simsiz şəbəkə protokollarından istifadə edərək qurulub, ən çox Wi-Fi və ya Bluetooth. Şəbəkə təhlükəsizliyi WLANlar üçün vacib məsələdir. Simsiz rabitə müştəriləri simsiz şəbəkəyə qoşulduqda adətən öz təsdiqini tapmalıdır (identifikasiyası

adlanan proses). WPA kimi texnologiyaları simsiz şəbəkələrdə təhlükəsizlik səviyyəsini ənənəvi kabel şəbəkələri ilə rəqabətə gətirir.

Texnologiya XX əsrdə çox sürətlə dəyişməyə başladı. 1940-cı ildə ilk superkompüterlər yaradıldıqdan sonra alimlər və mühəndislər bu kompüterlər arasında şəbəkələrin qurulması yollarını inkişaf etdirməyə başladılar, bu da internetin yaranmasına gətirib çıxardı. İnternetin ən qədim versiyaları, məsələn CompuServe, 1960-cı illərdə inkişaf etdirildi. Bu müddət ərzində ibtidai elektron poçt formaları da inkişaf etdirildi. 70-ci illərdə şəbəkə texnologiyası inkişaf etdirdi və 1979-cu ildə UseNet virtual bülten vasitəsilə ünsiyyətə icazə verildi.

Müasir bloqların, sosial şəbəkələrin və İnternetin yaradılması 1835-ci ildə rus yazıçısı və filosof Vladimir Fedoroviç Odojevski tərəfindən nəzərdə tutulmuşdu. O vaxt utopik romanını "4338-ci il" müasir bloqların, sosial şəbəkələrin və internetin yaradılması 1835-ci ildə rus yazıçısı və filosof Vladimir Fedoroviç Odojevski tərəfindən nəzərdə tutulmuşdu. Müəllifin təsvir etdiyi kainat 21-ci əsrə bənzər bir şəkildədir: "Təcrübəli evlər arasında maqnit teleqrafları var ki, onlar uzaq məsafədə yaşayan insanları bir-birilə əlaqələndirirlər". Odoevski də bir çox evlərdə, xüsusən adi insanlar arasında, sadə məktublar mübadiləsində nəşr olunan "yerli qəzetlər"-dən də danışır[11].

1971-ci ildə kompüter texnologiyasından istifadə edən ilk sosial şəbəkə ortaya çıxdı. Bu ARPANET şəbəkəsi idi. ARPANET vasitəsilə məlumat ötürülməsi hərbi xidmət tərəfindən istifadə edilmişdir. ARPANET şəbəkəsi tərəfindən istifadə edilən ilk sosial şəbəkə e-mail idi.

17 il sonra, 1988-ci ildə Finlandiya alimi Yarko Oikarinen IRC(İngilis InternetRelayChat-retranslated Internet chat) protokolunu – texnologiyasını tapdı. Bununla yanaşı interneti və onun tətbiqi proqramını icad etdi. Həmin vaxt bir-birləri ilə real vaxtda ünsiyyət qurmaq mümkün idi. İngilis alimi Tim Berners-Lee sayəsində 1991-ci ildə məşhur olan İnternetin ixtirası mühüm hadisə oldu.

1995-ci ildə Randy Conrad ilk sosial şəbəkə saytını - Classmates.com yaratdı. Konsepsiya çox məşhur hala gəldi və həmin ildə sosial şəbəkələrin sürətli inkişafı internetdə başlayır. Bu gün bu şəbəkə dünyanın ən populyar saytlarından biridir və 50 milyondan çox istifadəçiyə malikdir. Sosial şəbəkələrin faktiki populyarlığı 1995-ci ildə qazanmışdır.

Bu gün internetdə bir çox müxtəlif sosial şəbəkələr var. Cəmiyyətdə informasiya texnologiyasının inkişafı ənənəvi olanlardan fərqli kommunikasiya növlərini yaratmağa başladı. "Həqiqi dünyadakı" əlaqələrin növləri sosial şəbəkəyə tezliklə daxil oldu. Şübhəsiz ki, sosial şəbəkə unudulmaz hekayəsi Tim O'Reilly idi. 2005-ci ilin sentyabr ayının sonunda onun məqaləsi yeni şəbəkə inqilabının aydınlaşmasına gətirib çıxardı. Müəllif istifadəçi fəaliyyətinə, eləcə də Ebay və Amazon kimi uğurlu biznes layihələri yaradan istifadəçilərlə qarşılıqlı əlaqəyə mühüm verir. Tim O'Reilly qeyd etmişdir ki, "istifadəçi qarşılıqlı təsirləri Web 2.0-də bazarın hakim olması üçün əsasdır." Dövrün bir elementi bloqdur. Göründüyü kimi, bloq şəxsi səhifələrdəki fərdi jurnallardan uzaq bir vaxt formatında deyil. Rika Scrangea görə, "bloqun xronoloji təşkilatı bir az kiçik görünür, ancaq bu tamamilə yeni bir paylanma zəncirinə - promosyon dəyərinə gətirib çıxarır". Bu yeni dünyada aktiv auditoriya dəyər verir və daimi könüllü mübadilə edə bilər.

Sosial medianın yaradılmasında və formalaşmasında tarixin əsas xüsusiyyətlərindən biri olan yeni biliklərin sürətlə daimi artımıdır. Şəbəkə xidmətlərinin ilk nəsli İnternet sayılır, daha çox ziyarətçilər bir yerdə işləməyə və məlumat mübadiləsinə şərait yaradan bir xidmət deyil, ziyarətçilər artıq məlumatları saxlayan və istifadə edən yerdir. Şəbəkə 2.0-in, Şəbəkə 1.0-dən sonra təyin olunmuş seriya nömrəsi müxtəlif informasiya ehtiyatı idi, kompleks və zaman alıcı, "adi" istifadəçilər tərəfindən dəyişdirilə bilməyən və dolayısı ilə fərdi "imtiyazlı" insanlar və ya proqram agentləri tərəfindən həyata keçirilmişdir. Şəbəkə 2.0 platformasının World Wide Web-də bir ünsiyyət mövzu kimi ortaya çıxması bu texnologiyanın insanların gündəlik həyatlarında

istifadəsi vacibdir. İnternetin ortaya çıxması texnoloji dəyişikliyə gətirib çıxardı və Şəbəkə 2.0 və sonrakı sosial şəbəkələrin ortaya çıxması, xüsusilə də, insanlığın şəxsi məlumat arxivinin tarixində ən böyük hala gəldiyi zaman geniş yayılmış antropoloji dəyişikliklərə səbəb oldu. Beləliklə, sosial media saytlarının inkişafı tapşırıqları bizim həyatımıza gətirilmə prosesinin yuxarıda göstərilən məntiqi şərtlə sosial və tarixi şərtlər olduğunu göstərir. Sosial şəbəkələrin yaranması mədəni və tarixi kontekst ilə aktiv şəkildə əlaqələndirilir. XI əsrin texnoloji irəliləməsinin təsiriylə, ünsiyyət və virtual ünsiyyətin rolu nəticəsində digər əlaqələr də mövcuddur. Sosial şəbəkələrin növləri ilə bağlı müxtəlif internet mənbələrini təhlil etdikdən sonra Rusiya və Amerika internet saytlarında vəziyyət tamamilə fərqli olduğunu başa düşdük. Bu, xarici və yerli yazıçılar tərəfindən sosial şəbəkələrin təsnifatının heterogenliyi ilə yox, həm də ABŞ və Rusiya istifadəçiləri tərəfindən istifadə edilməkdədir. Beləliklə, Facebook, V Kontakte və Odnoklassniki kimi Rusiyanın İnternet sahəsində üç şərtsiz lider varsa, onda Amerikanın sosial media dünyasında, Facebookdan başqa, istifadəçilər bir çox yüksək ixtisaslaşmış sosial şəbəkələrə qeydə alınır. Bu kontekstdə təbii bir nəticə, ABŞ əhalisinin böyük segmentləri, Rusiyada olduğu kimi, gənclərin ətraf mühitə nisbətən daha çox məlumatlı və sosial mediada daha aktualdır. Sosial medianın təsnifatını ətraflı nəzərdən keçirilməzdən öncə "sosial media" və xüsusilə də sosial şəbəkələr anlayışlarını ayırmaq lazımdır. Bu anlayışlar sinonimdir. Sosial media bir sıra sosial şəbəkələri fəaliyyət sahəsinə və bir çox kateqoriyaya bölünə biləcək funksiyalarına görə birləşdirir. Daha sonra, Amerika Randy Conrad - müasir mənada ilk sosial şəbəkə yaratdı.

MySpace və LinkedIn kimi saytlar 2000-ci ilin əvvəlində şöhrət qazanmışdır və Photobucket və Flickr kimi saytlarda onlayn foto paylaşmağı təmin etmişdir. YouTube 2005-ci ildə öz yerini tutmuş və uzun məsafələrlə ünsiyyət və paylaşmanın yeni bir yolunu yaratmışdır. 2006-cı il, Twitter və Facebook dünya istifadəçilərinə çatdı. Bu saytlar internetdə ən populyar sosial şəbəkələrdir. Tumblr, Spotify, Foursquare və Pinterest kimi digər saytlar müəyyən sosial şəbəkələri doldurmağa başladılar.

Bu gün çox sayda sosial şəbəkə var və onlardan bir çoxu cross-yayım imkanları ilə əlaqələndirilə bilər. Bu, istifadəçilər arasında insanlar arasında ünsiyyət səmimiyyətini ödəmədən maksimum sayda insanlara çatma biləcək bir mühit yaradır. Biz yalnız sosial şəbəkələrin gələcəyinin hətta 100 ildə necə görünəcəyini spekulasiya edə bilərik, ancaq görünür ki, insanların canlı olduğu müddətdə şəbəkə bir şəkildə mövcud olacaq.

1.2 Sosial şəbəkələr :müasir tendensiyalar və istifadə tipləri

Sosial şəbəkə bir platformadır, onlayn xidmət və ya internetdə ictimai əlaqələri yaratmaq, yansıtmək və təşkil etmək üçün hazırlanmış bir veb saytıdır. Sosial şəbəkələrin populyarlığı daim artır, Sosial şəbəkələrə sərf olunan orta vaxt 17 ilə 42 dəqiqə arasındadır. Sosial şəbəkələrdən öyrənmə prosesində iştirak üçün istifadə oluna bilər. Məlumatın dərhal ötürülməsi və müvafiq şəkildə hesabat və tapşırıqların mövcudluğu;

Şəbəkənin inkişaf səviyyəsi, günbəgün yeni sosial şəbəkələrin yaranmasına gətirib çıxardı. Sosial şəbəkələr öz növbəsində unikaldir, sadıq istifadəçiləri tapır və bazarda öz yerlərini tutur. Sosial şəbəkə bazarı rəqabətdən qidalanır. İstənilən bir işdə olduğu kimi yenilik də rəqabətin əsas yollarından biridir. Bu yeniliklər yeni sosial şəbəkə xüsusiyyətlərinin yaranmasında əksini tapıb və bu funksiyaların daha çoxu istifadəçilərin özləri tərəfindən həyata keçirilir, çünki sosial şəbəkələr developers üçün bir API (bu şəbəkələrlə işləyən tətbiqlərin inkişafına imkan verən proqramlaşdırma interfeysi) açır.

Bu gün biz RuNet-in sosial şəbəkə və inkişaf tendensiyası ilə əlaqədar olaraq dünyanın tendensiyalarını müəyyən edə bilərik. API çox məşhurdur və yaxınlarda VKontakte şəbəkəmizdə idi. Texnoloji inkişaf yalnız zaman keçdikcə artacaq, xüsusilə

Runetdə kəmiyyət doyma bitdikdən sonra bu tendensiyanın yaxın gələcəkdə artmasını gözləmək olar. Xüsusi nöqtə sosial şəbəkələrin fərdiləşdirilməsini vurğulamaqdır.

Biznesdə sosial şəbəkə anlayışı. Sosial şəbəkə uzun zamandır adi İnternet istifadəçilərinin diqqətini çəkmişdir və indi bir iş hesab edilir. Bu vasitənin biznesdə necə istifadə ediləcəyi ilə bağlı uzun mübahisələr var idi, lakin mübahisələr böyük əhəmiyyətli işlərin reallaşmasına təkan oldu. Texnologiya inkişaf etdi və bu ilk uğurlu nümunələrə gətirib çıxardı. Cisco Systems, Inc şirkətinin İnternet strategiyası üçün şəbəkə texnologiyalarının lideri olan biznes strategiyasına sosial şəbəkələrin tətbiq edilməsi ilk ciddi və maraqlı üsullardan biridir. Bu şirkətin mütəxəssisləri dünyadakı fərqli ölkələrdə işləyir və təbii ki bir əlaqə probleminə yol açır.

Sosial şəbəkələrdə mövcud olan tendensiyalar (KOM-lar) aşağıdakılardır:

- Onlayn və offline əməkdaşlıq
- İnteqrasiya
- Ünsiyyətin əhəmiyyəti

2014-cü ilə nisbətən 2015-ci ildə məşhur sosial şəbəkələrin inkişaf dinamikası artıb. Viruslu bir videoya əsaslanan viral reklam kampaniyalarının reallaşdırılması üçün zəruri və kifayət qədər olan istifadəçi video məzmununa artan maraq var. Demografiya (cins, yaş, coğrafiya) və rəqəmsal xüsusiyyətlər (aylıq auditoriya, aktiv istifadəçilərin sayı) və sosial şəbəkə istifadəçilərinin strukturu və quruluşunun təhlili, hədəflənmiş qruplar onlayn marketing kommunikasiyalarını hədəfləyirlər. Kişilər və qadınlar, gənclər və orta yaşlılar şəbəkələrin ənənəvi segmentasiyasını həyata keçirmişdir; Bunlar doqquz məşhur sosial şəbəkənin (VKontakte, Odnoklassniki, My World, Facebook, LiveJournal, Instagram, Twitter, LinkedIn, Myspace) xüsusiyyətlərinə əks olunub. Hər bir şəbəkə istifadəçilərinin bu kimi digər əmtəə qruplarına qoşulması ilə bağlı araşdırılır. Şəbəkədə satılan ilk 5 məhsul məşhur geyim və ayaqqabı (41%), parfüm və kosmetika (28%), məişət texnikası və elektronika (25%), hazır yemək (24%), uşaq məhsulları (20%) təşkil edir. Tədqiqat göstərir ki, istehlakçıların onlayn alış-verişə sadıqlıyı da mağazada

ilk məhsulun seçilməsinin tendensiyasını artırır. “Geyim və ayaqqabı”, “uşaq məhsulları”, TOP-5 avtomobillər və bütün digər əmtəə qrupları satışlarında əhəmiyyətli artım var [6].

1.3. Sosial şəbəkənin təsviri və modelləşdirilməsi

Şəbəkələr inkişaf etmiş sosial, bioloji və texnoloji sistemlərin təmsil olunmasına, analizinə və modelləşdirilməsinə yönələn çoxsəviyyəli və əhəmiyyətli bir sahədir. Müasir məlumatlar ümumiyyətlə bir növ şəbəkə ehtiva edir. Şəbəkənin demoqrafik xüsusiyyətləri, məzmunu və üstünlükləri var. Şəbəkənin istiqaməti, qabiliyyəti, dəyəri, müddəti və növləri ola mövcuddur. Şəbəkə dəyişəndir və şəbəkə quruluşunun özü də dəyişə bilər. Şəbəkələri və zəngin məlumatları toplamaq, modelləşdirmək və anlamaq üçün şəbəkələrin və hesablama vasitələrinin riyaziyyatını özündə olan nümunələri müəyyən etmək və təsvirini başa düşmək lazımdır. Və bu dəyişənlər və şəbəkə quruluşu özü zaman keçdikcə görünən, yox olan və dəyişən kənarları və qovşaqları ilə fərqlənə bilər.

Sosial şəbəkələr iqtisadi və sosial cəhətdən həyatımızı əhatə edir. Onlar iş imkanları barədə məlumatların ötürülməsində vacib rol oynayır və bir sıra malların və xidmətlərin ticarətində vacib rol oynayır. Şəbəkələşmə həyatımızın yaxşılaşmasına təsir göstərir. Sosioloqlar, iqtisadçılar, kompüter alimləri, fiziklər və riyaziyyatçıların araşdırmalarına əsaslanan sosial və iqtisadi şəbəkələrdə araşdırma və sintezi təmin edir. Şəbəkələrin və zəngin məlumatların alınması, modelləşdirilməsi və anlaşılması şəbəkələrin riyaziyyatını və özündə olan nümunələri müəyyən etmək və aydınlatmaq üçün hesablama vasitələrini başa düşməyi tələb edir. Həmin master kurs modernləşdirmə texnikası və kompleks şəbəkə dinamikası ilə məşğul olur. Statistika alqoritmlərinə və üsullarına diqqət yetirilir, mühazirələr və tapşırıqlar modelləri anlamaq və real məlumat verən prosesləri anlamaq üçün yönəldilir. Təsadüfi şəbəkə modelləri və

strateji modellər və hibridləri də aid olmaqla şəbəkələrin qurulduqları modelləri aydınlaşdıracam. Bundan sonra isə şəbəkə, infeksiya, diffuziya, öyrənmə və qarşılıqlı əlaqələrə təsir göstərən bir sıra modelləri müzakirə olunacaq.

Son illərdə sosial şəbəkələr anlayışlara yiyələnmək üçün bir çox analitik metod hazırlanmışdır. Ənənəvi məlumatların toplanması şəbəkə əsaslı yanaşmaların iki böyük ailəyə tətbiq edilməsinə ziddir. Cari və tarixi faktları təhlil edən metodları əhatə edən intellektual modelləşdirməyə əsaslanan yanaşmalar gələcək və ya qeyri-müəyyən hadisələr haqqında proqnozlaşdırıcı fərziyyələr yaradır. Təsəvvür modelləşdirilməsinə əsaslanan yanaşmalar, işlərin necə təşkil etdiyini və əslində necə işlədiyini müəyyən etmək üçün bəzi xüsusiyyətləri müəyyənləşdirərək məlumatların ümumiləşdirilməsinə yönəlmiş bir sıra üsulları əhatə edir. Bu yazıda əsas şəbəkə təsviri modelləri ilə tanış olacağıq və hər birinə nümunə ilə əldə edilə bilən potensial faydalı məlumatları təsvir edəcəyik. Xüsusilə, şəbəkə strukturunu və saytın xüsusiyyətlərini birləşdirən ən müasir metodları vurğulayırıq. Biz orijinal təsviri modelləri konteksti ilə təmini üçün şəbəkədən gələn müxtəlif məlumat mənbələrini (məsələn, quruluş və node xüsusiyyətləri) birləşdirən son metodları vurğulayırıq. Bu iş, konkret suallara cavab verə biləcək kontekstə uyğun yeni və yenilikçi təsviri modelləri hazırlamaq üçün çox səy göstərdiyinə görə motivasiya edilir. Məsələn, sosial şəbəkələr ənənəvi şəkildə ictimai əlaqələrin və xüsusiyyətlərin bir çox cəmiyyət əsaslı qruplarına diqqət yetirmək üçün genişlənir. Məlumat modeli, faktları şərhədən ayırır və bununla yanaşı qabaqcıl məlumat mübadiləsi imkanlarını təmin edən riyazi bir vasitədir.

Şəbəkə modeli (şəbəkə qrafiki) - əməliyyatların bütün ardıcılıqlarını, onların birləşməsini və asılılığını göstərən bir diaqram istehsal texnologiyası modelini əks etdirir və iş proqramını reallaşdırmaq üçün alınan qərarı müəyyən edir. Şəbəkə dörd elementdən ibarətdir: iş, hadisələr, gözləmə və asılılıqlar.

Şəbəkə modeli - birgə şəbəkə protokollarının protokollarının nəzəri təsviridir. Tipik olaraq, modullar səviyyələrə ayrılır, beləliklə yüksək səviyyəli protokollar aşağı

səviyyəli protokollardan istifadə edirlər. Modellər həm praktik, həm də nəzəri ola bilər. Ən məşhur şəbəkə modelləri bunlardır:

OSI modellərini birləşdirən BOC modeli sistemlərini açır.

Referans nümunəsi. Beynəlxalq standartlar və GOST-in nəzəri modelidir.

Model DOD (TCP / IP modeli) internetə çıxış üçün tətbiq olunan bir modeldir.

AppleTalk Apple şəbəkə əməliyyat sistemi üçün bir modeldir.

Fiber Kanal yüksək sürətli şəbəkələr üçün bir modeldir.

OSI şəbəkə modelinin OSI / ISO protokolu yığma şəbəkə modelidir. (GOST R ISO / IEC 7498-1-99).

Bu model sayəsində müxtəlif şəbəkə qurğuları qarşılıqlı ünsiyyət qura bilər. Model, sistemin qarşılıqlı təsirinin müxtəlif səviyyələrini müəyyənləşdirir. Hər səviyyə bu qarşılıqlı təsir zamanı müəyyən bir funksiyanı yerinə yetirir [13].

Çox səviyyəli modellərdə hər səviyyədə funksiyalar və qonşu münasibətlər aydın şəkildə müəyyən edilir. Bütün şəbəkə protokolları şəbəkə modelinə uyğun şəkildə hazırlanmış və müəyyən bir səviyyəyə aiddir. Yəni müəyyən bir protokol alaraq, məsələn, hansı funksiyaları (qlobal) müəyyənləşdirilmiş və yerinə yetirə bilməyə cəyini demək mümkündür. Eynilə, şəbəkə avadanlıqları funksiyaları nəzərdən keçirildikdə modelin müəyyən səviyyəsinə aid ola bilər. Bu modellər bizə nə verir? Toqquşmaların yayılması, yayımlanan mesajlar, fərdi protokolların olma ehtimalı və ya ümumiyyətlə iki host arasında ünsiyyət və s. Şəbəkə modeli səhvləri və uğursuzluqları araşdırmağa kömək edir, çünki problemin hansı səviyyəyə aid olduğunu müəyyən etmək mümkündür. Simptomlar həll vermirsə, şəbəkənin işləməsinə diqqət yetirərək, bütün modelin üst səviyyələrini sistemli şəkildə keçə bilər. Nəhayət, şəbəkə modeli müxtəlif istehsalçılardan protokolların və avadanlıqların uyğunluğunu təmin edən müəyyən bir standart yaradır. OSI modelinin 7 səviyyəsi var. OSI modeli müstəqil istehsalçıların məlumatların ötürülməsi mühitlərinə qoyduğu standartları müəyyən edən 1-ci səviyyə ilə - fiziki cəhətdən başa çatır:

1. Fiziki səviyyə - məlumatların əlaqəli elektrik və fiziki xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. Cihaz və fiziki ötürülmə vasitəsi (məsələn, elektrik kabeli, fiber optik kabel və ya RF kanalı) arasındakı əlaqəni müəyyən edir. Bu simsiz qurğular üçün kontaktların, gərginliklərin, xətt impedansının, kabelin spesifikasiyasının, signal vaxtı və əlaqəli qurğuların və tezliklərin (5 GHz və ya 2,4 GHz və s.) Oxşar xüsusiyyətlərindən ibarətdir. Fiziki bir mühitdə struktur olmayan xam məlumatların ötürülməsi və alınması məsuliyyət daşıyır. Bitrate nəzarət fiziki səviyyədə həyata keçirilir. Şəbəkə rejimini simplex, yarım dubleks və tam dupleks kimi müəyyən edə bilər. Şəbəkənin topologiyasını müəyyən edir, çünki avtobus, grid və ya ring ən çox yayılmışdır. Fiziki səviyyə bəzi hub, kabellər və təkrarlayıcılar kimi aşağı səviyyəli şəbəkə avadanlıqlarının bir qatdır. Fiziki səviyyə heç vaxt yüksək səviyyəli protokol və yaxud digər oxşar elementlərlə əlaqələndirilmir. Bu səviyədəki hardware nümunələri şəbəkə adapterləri, təkrarlayıcılar, şəbəkə konsentratları, modemlər və fiber-optik çeviricilərdir.

2. Şəbəkə səviyyəsi-- təbəqəsi qovşaqlar arasında məlumat ötürülməsini təmin edir - iki birbaşa əlaqəli qovşaqlar arasında əlaqə yaradır. Fiziki səviyyədə meydana gələ biləcək səhvləri aydınlaşdırır və bəlkə də düzəldir. Fiziki cəhətdən birləşdirilmiş iki cihaz arasında əlaqə qurma və sona çatma protokolunu müəyyənləşdirir. O, həmçinin onların arasına axının idarəsi üçün bir protokol təyin edir.

Şəbəkə səviyyəsi- dəyişən uzunluqlu (datagramlar) verilənlər ardıcılığını "fərqli şəbəkələrdə" birləşdirilmiş bir noddan digərinə ötürmək üçün funksional və prosesual vasitələr təmin edir. Birdən artıq şəbəkəni birləşdirən vahid nəqliyyat sisteminin yaranmasına xidmət göstərir. Bu səviyyədə xəbərlərin olduğu kimi ötürülməsində düzgün istiqamət seçilməsinə təminat verir. Bir şəbəkə digəri ilə marşrutizator (roter) kimi tanınan qurğu vasitəsi ilə birləşir.

Marşrutizator isə şəbəkələr arasındakı əlaqə topologiyaları haqqında informasiyanı yığıb onun əsasında paketləri təyin edilmiş şəbəkəyə göndərir. Xəbəri bir şəbəkədən digərinə ötürülməsi üçün şəbəkələr arasındakı müəyyən tranzit ötürmələrdən istifadə

edilir. Bu halda hər dəfə müvafiq şəkildə bir marşrut seçilir. Bununla da, ümumi hesab edilən marşrut paketlərin keçdiyi marşrutizatorların ardıcılığının ibarət olur.

Şəbəkə səviyyəsi fərqli olan texnologiyaların uyğunlaşması məsələlərini də həll edir. Şəbəkə səviyyəsində 2 tip protokol təyin edilir:

- Şəbəkə protokolları şəbəkələrdə paketləri daşıyır.
- Marşrutlaşdırma protokollarıyla şəbəkə interfeysinin topologiyası haqqında məlumat alır.

3. Kanal səviyyəsi - Rabitə kanalında informasiyanı idarə edir. Fiziki qatdakı mümkün səhvləri aşkarlayır və düzəldir. Fiziki cəhətdən əlaqəli iki cihaz və son protokol arasında əlaqə qurur. Həmçinin axınların idarə olunması üçün protokolu müəyyənləşdirir. IEEE 802, məlumatın əlaqə hissəsini iki alt pəncərəyə bölür: 802.3 Ethernet, 802.11 Wi-Fi və 802.15.4 ZigBee kimi IEEE 802 şəbəkələrinin MAC və LLC qatlamaları Kanal səviyyəsi qatında fəaliyyət göstərir. Mövcud kabellər (elektrik xətləri, telefon xətləri və koaksial kabellər) üzərində yüksək sürətli yerli şəbəkə şəbəkəsini təmin edən İTU-T G.hn standartı selektiv hazırlıq vasitəsi ilə səhv düzəldilməsini və axın nəzarətini təmin edən tam məlumat ötürmə qatını əhatə edir [4].

4. Nəqliyyat səviyyəsi - Nəqliyyat təbəqəsi xidmət funksiyalarının keyfiyyətini qoruyaraq dəyişən uzunluqlu məlumatlar sıralarının ötürülməsi üçün mənbədən hədəf hosta ötürülməsi üçün funksional və prosessual vasitələr təmin edir. Nəqliyyat təbəqəsi nəqliyyatın idarə edilməsi, seqmentləşdirmə və səhv nəzarət vasitəsilə bu nəqliyyatın etibarlılığını yoxlayır. Nəqliyyat təbəqəsi həmçinin məlumatların ötürülməsinin təsdiqini təmin edir və heç bir səhv olmadıqda əlavə məlumat göndərir. Nəqliyyat təbəqəsi tətbiq qatından alınan mesajdan paketlər yaradır. Paketleme, uzun mesajların daha kiçik mesajlara bölünməsi prosesidir. Nəqliyyat qabiliyyətini təsvir etmənin ən sadə üsulu yükün göndərilməsi və təsnifatı ilə bağlı olan poçt ilə müqayisə etməkdir.

5. Seans səviyyəsi- kompüterlər arasında şəbəkə dialoqlarına nəzarət edir. Yerli və uzaq tətbiqlər arasındakı əlaqələri quraşdırır, idarə edir və ləğv edir. Tam dubleks, yarım

dubleks və ya sadə bir iş təmin edir və yoxlanılması, təxirə salınması, tamamlanması və yenidən başlanması üçün prosedurları təsis edir. OSI modeli, Layihə İdarəetmə Protokolunun mülkiyyətində olan və normal olaraq İnternet Protokolu Paketində istifadə edilməyən iclasın yoxlanılması və bərpası üçün zəngin iclas bağlanması üçün məsuliyyət daşıyır. Sessiya katibi, məsələn, uzaqdan prosedur zəngləri istifadə edən ərazi mühitində açıq şəkildə tətbiq olunur.

6. Təqdimat səviyyəsi - tətbiqi xidmət müəssisələrinin müəssisələr arasında xəritəçəkmə halında müxtəlif sintaksis və semantiklərdən istifadə edə biləcəyi tətbiqi səviyyəli şəxslər arasında kontekst yaradır. Xəritəçəkmə mövcud olduqda, xidmət göstərici birləşmələri Session Data Protocol birləşmələrində yerləşdirilir və loga yüklənir. Bu qat ərizə və şəbəkə formatları arasında tərcümə vasitəsi ilə məlumat təqdimatından müstəqillik təmin edir. Təqdimat qatı məlumatları ərizə tərəfindən qəbul edilən formaya çevirir. Bu qat bir şəbəkə üzərində göndəriləcək məlumatları formatlaşdırır. Bəzən sintaksis qatı adlanır. Təqdimat qatında sıxılma funksiyaları ola bilər. Təqdimat Layeri Transfer Sintaksisini qəbul edir. Orijinal təqdimat quruluşu, bir EBCDIC kodlu mətn faylını ASCII kodlu bir fayl halına çevirmək və ya obyektlərin və digər məlumat strukturlarını XML-dən XML'ye köçürmək imkanı ilə yanaşı Abstract Syntax Notation One (ASN.1) Basic Coding qaydalarını istifadə etmişdir.

7. Tətbiqi səviyyə - bu səviyyə son istifadəçi üçün ən yaxın OSI səviyyəsidir, yəni OSI tətbiq səviyyəsi və istifadəçinin proqram ilə birbaşa qarşılıqlı olmasıdır. Bu səviyyə kommunikasiya komponentini həyata keçirən PT ilə qarşılıqlı əlaqə yaradır. Belə proqramlar OSI çərçivəsində həyata keçirilə bilməz. App səviyyə xüsusiyyətləri, adətən, ünsiyyət tərəfdaşları, resurs mövcudluğu aşkarlanması və kontaktlar sinxronizasiyası daxildir. Rabitə tərəfdaşlarını müəyyən edərkən, tətbiq qatı ötürülən məlumatlarla tətbiq üçün əlaqəli tərəfdaşların müəyyənləşdirilməsini və mövcudluğunu müəyyənləşdirir. Tətbiq qatında ən əhəmiyyətli fərq, proqram-müəssisə və ərizə arasındakı fərqdır. Məsələn, veb saytın iki müştəri cihazı ola bilər: HTTP istifadəçiləri ilə ünsiyyət

yaratmaq üçün istifadə olunan, digəri uzaqdan verilənlər bazası protokolu. Bu protokolların heç birində şərh yoxdur. Bu məntiq özü bir proqramdır. Tətbiq qatında həmin şəbəkədə resursların mövcudluğunu müəyyənləşdirmək üçün vasitələr yoxdur.

OSI istinad modelləri və OSI protokollarında vacib xidmət təminatı istisna olmaqla proqram interfeysləri müəyyən edilmir. Protokolun spesifikasiyası müxtəlif kompüterlər arasındakı interfeysləri açıq şəkildə müəyyən edir, lakin proqramların daxili şəbəkələri kimi tanınan kompüterlər üçün interfeysləri tətbiq etmək xüsusiyyətdir. Interface normaları mətbuatın fiziki təbəqəsi istisna olmaqla, OSI-nın texniki şərtlərinin təxminən tətbiqidir.

Sosial şəbəkələr internetdə böyük və nüfuzlu komponentlərdən birinə çevrilmişdir, lakin Qərbi dünyasında (xüsusilə də gənclər arasında) hər kəs onu istifadə etmir və ya başa düşmür. Sosial şəbəkələrin açıq təbiəti yalnız mürəkkəb ola bilər. İnternet kontekstində sosial şəbəkə onlayn rejimdir. Sosial şəbəkələr insanların öz şəxsiyyətlərini ifadə etməyə və oxşar maraqları olan insanlarla tanış olunmağa imkan verən xüsusi bir struktura əsaslanır. Aşağıda bir çox ictimai şəbəkə web saytında olan bir neçə ümumi komponent var.

Əməkdaşlıq və sosial şəbəkə texnologiyalarının istifadəsi insanların özləri ilə tez və rahat ünsiyyət qurduqları anı bir onlayn cəmiyyətə gətirib çıxarır. Şəbəkə vasitəsi ilə cəmiyyət bir-biri ilə səs, söhbət, anı mesajlaşma, videokonferensiya ilə ünsiyyət qururlar. Şəbəkə xidməti adətən fərdlər vasitəsilə əlaqələrin qurulmasını təmin edir. Sosial şəbəkələr - Dostlar, ailə üzvləri, sinif yoldaşları, müştərilərlə ünsiyyət üçün sosial media proqramlarından istifadə edir. Sosial şəbəkələr istifadəçiləri cəlb etmək istəyən treyderlər üçün əsas məqsəddir. Hal-hazırda ictimai şəbəkəyə həsr olunmuş bir çox məşhur saytlar var. Facebook, Orkut, Twitter, Bebo, Myspace, Friendster, hi5 və Bharatstudent insanlar tərəfindən çox geniş istifadə edilir. Bu saytlar həmçinin ictimai şəbəkə saytları kimi tanınır. Sosial şəbəkə saytları internet istifadəçilərinin onlayn cəmiyyəti kimi fəaliyyət göstərir. Sözügedən veb saytdan asılı olaraq, bu onlayn icma

üzvlərinin bir çoxu həvəs və müzakirələrdə ümumi maraqları bölüşürlər. Sosial şəbəkə saytına daxil olduqdan sonra əlaqə qura bilərsiniz.

Boyd və Ellison (2007) fərdi istifadəçilərə məhdud bir sistemdə ictimai və ya yarı-ictimai profili yaratmaq, digər istifadəçilərlə ünsiyyət qurmağı təmin edən veb-xidmətlər kimi sosial şəbəkə xidmətləri müəyyən edir; sistemdə digər istifadəçilər tərəfindən verilən səhifələr və məlumatları nəzərdən keçirir. Sosial paylaşma saytları, iştirakın ictimai kontekstində xüsusi olan media təcrübəsinə uyğun gəlir.

Sosial şəbəkə müxtəlif sosial əlaqələrin qurulması və təşkil edilməsi üçün bir platformadır. İnsanlar arasında məlumat mübadiləsi və məlumat mübadiləsi üçün yaradılmış sosial şəbəkələr böyük bir məlumat axını yaradır. Hər il sosial şəbəkələrin istifadəçilərinin sayı artır, istifadəçilər yaş, demoqrafik, cinsiyyət və digər meyarlara görə dəyişir.

Bütün sosial şəbəkələr hədəf auditoriyasına, qarşılıqlı təsir xüsusiyyətlərinə, icma yaradılması siyasətinə və istifadəçilər arasında ünsiyyətə görə fərqlidir. Əsas elementlərin insan və onların aralarında əlaqələri olan bir sosial şəbəkənin görüntüsünü təşkil edən quruluşa sosial qrafik deyilir. Sosial qrafik bütün sosial şəbəkələrdə, müəyyən bir istifadəçinin (sınıf yoldaşları, dostları, həmkarları, qohumları və s.) əlaqələri ilə bağlıdır. Sosial şəbəkələr istifadəçi birləşmələrinin mənbəyidir, çünki istifadəçilər artıq real şərtlərlə ünsiyyət qururlar və sonra sosial şəbəkələrdə qarşılıqlı əlaqə qururlar. Real həyatda bir şəxs yeni bir təcrübə və ya yeni məlumat əldə etməyə çalışırsa, ehtimal ki, yeni insanlara müraciət edir və yeni əlaqələr axtarır. Bu səbəbdən, sosial şəbəkələr - istifadəçilərin əlaqələrinin sosial şəbəkə maraqlarına uyğunluğunun təmin olunması üçün qarşısına yeni bir məqsəd qoyur. Bir-biri ilə əlaqəsi olmayan və sosial şəbəkələrlə sosial əlaqəsi olmayan istifadəçilər maraqlı mövzuları müzakirə etməyə başlayır. Bu çərçivədə yeni bir konsepsiya ortaya çıxır - sosial qrafik konsepsiyasını genişləndirən maraqların tədris planı. Bu isə insanlardan ibarət olan quruluşu, maraqları və aralarındakı əlaqələri təsvir edir. Sosial qrafikdə yalnız bir şəxsin

fərdi əlaqəsi varsa, bu əlaqələrin maraqlarını göstərən üç ünsür var: "şəxs-münasibət", "şəxsi maraq", "qazanc əldə edilməsi". Qeyd etmək lazımdır ki, sosial şəbəkələr biznes maraqları üçün xüsusi maraq göstərilir. Sosial şəbəkələrin köməyi ilə istənilən məhsulu tanımaq, müəyyən hədəf auditoriyanı müəyyənləşdirmək və bunun üzərində işləmək imkanı var. Bu kontekstdə istifadəçilərin maraqlarını özləri təqdim etdikləri məlumatlar əsasında təhlil etmək lazımdır. Problem odur ki, istifadəçi adətən məlumat vermir və ya yanlış məlumat verir. Məsələn, Global Compact CSO tərəfindən aparılan bir araşdırmaya əsasən, bu istifadəçilərin ən azı yarısı (51%) sosial şəbəkələrdə və bloqlarda qeyri-müəyyənliyi bildirmək üçün minimum bir fürsətə malikdir, həvəsli kütlə 22%, istifadəçi cinsi, musiqi və bədii seçimlər isə (18%) əhatə edir.[14] Bu, istifadəçilərin maraqlarını təhlil etmək vəzifəsini çox çətinləşdirir. Bu kontekstdə avtomatlaşdırılmış şəxsiyyət problemi istifadəçilərin maraqlarına əsaslanır. İstifadəçinin maraqlarını modelləşdirmə vəzifəsi istifadəçi üçün maraqlı olanları tapmaqdır. Ümumiyyətlə, mövcud məlumatlardan yalnız istifadəçi mesajları və onun sosial əlaqələrinin strukturu (dostlar, abonentlər) var. Bu xüsusiyyətlər sosial şəbəkələrdəki məlumatları emalı üçün çətinləşdirir. Bir sıra sosial şəbəkə məlumat tapmaq və xüsusi istifadəçilər üçün maraq yaratmaq üçün istifadəçi məlumatlarının (Facebook və V Kontakte kimi) istifadə edilməsini asanlaşdırmağa imkan verir. Yuxarıda qeyd olunanlara əsasən, sosial şəbəkə istifadəçilərinin maraqlarının avtomatik modelləşdirilməsi effektiv bir həll tələb edən təcili problemdir.

Müxtəlif yanaşmalar və məlumatları istifadə edən sosial şəbəkə istifadəçilərinin maraqları üçün bəzi mövcud modelləşdirmə həllərinin həllinə nəzər salaq. Görüləcək maraq modelini müqayisə edərkən nəzərə alınacaq meyarları müəyyənləşdirək:

1. *Yanaşmanın universallığı*. Müxtəlif sosial şəbəkələrdə digər şəbəkələrdə olmayan xüsusiyyətləri var. Bu, təhlil edilən məlumat növlərinə aiddir. Minimal təkmilləşdirmələrlə hər hansı bir sosial şəbəkəyə yanaşma tətbiq etmək lazımdır.

2. *Alqoritmın praktiki tətbiqetməsi.* Alqoritm praktikliyi, interaktiv real vaxt rejimində istifadəçi maraqlarını təhlil etmək üçün alqoritmlərə əsaslanan real-time proqram yaratmaq imkanı.

Son zamanlar sosial şəbəkələr getdikcə informasiya qarşıdurma arenasına çevrilir. Bu prinsiplər agentin hərəkətlərində üç faktor ilə xarakterizə olunur: fərdi, sosial və idarəetmə. Statistik fizika və informasiyanın nəzəriyyəsi, "riyazi modellər", "riyazi modellər", "hərəkətlərin orijinallığı", "muxtar xərclər".

Bir çox ölkələrdə geniş yayılmış sosial şəbəkə araşdırmaları və şəbəkə təhlilləri olduqca aydın şəkildə iki növə bölünür. Araşdırmaların ilk növü, humanitar sahədə şəbəkə tədqiqatlarıdır. Müasir bir dünya şəbəkəsinin təşkilatı bu elmlərdə nisbətən populyardır, lakin tədqiqat adətən spekulativ və təsviri olur. Bu yanaşmanın ümumi dezavantajı faktiki şəbəkə təhlili metodologiyasının praktik yoxluğu və yaxud çox zəif istifadəsidir. İkinci növ tədqiqat, əksinə, şəbəkə təhlili üsulları və texnikasının dərin biliklərini nümayiş etdirir, lakin daha sıx araşdırıldıqdan sonra praktiki tədqiqat "əlavə subyektiv mühitdə", yaxud internet əlaqələri, sitat şəbəkələri və ya elmi şəbəkələrin tədqiqatları ilə başa çatır. İqtisadiyyatda, sosiologiya və siyasət elmində müasir tətbiqi tədqiqatlar üçün uyğun olan şəbəkə təhlili metodları və alqoritmlərinin sistemli şəkildə ekspozisiyasının kəskin çatışmazlığı var. Sosial şəbəkələr nəzəriyyəsində üç əsas sahə aydındır:

- şəbəkə strukturu ilə sistemlərin davranışını xarakterizə edən statistik xüsusiyyətləri tapmaq;
- şəbəkə modelləri yaratmaq;
- sistem strukturları və fərdi uçotların idarə edilməsi üçün yerli qaydalara əsaslanan bir şəbəkə quruluşu ilə sistemin davranışlarını təxmin etmək.

Son illər şəbəkə araşdırmaları şəbəkənin geniş statistika xüsusiyyətlərini təhlil etməyə yönəldilmişdir. Kiçik şəbəkələrin araşdırılması zamanı axtarılan sualların əksəriyyəti böyük şəbəkələrdə məntiqli deyildir. Son illərdə şəbəkə araşdırmaları

şəbəkənin geniş statistika xüsusiyyətlərini təhlil etməyə yönəldilmişdir. Kiçik şəbəkələri araşdırmaqda qaldırıla biləcək bir çox suallar geniş miqyaslı şəbəkələrdə məntiqli deyil. Böyük şəbəkələrin müəyyənləşdirilməsi üçün statistik metodların təkmilləşdirilməsi şəbəkənin potensialını artırır. Biz əsas terminologiyanı istisna etmirik, çünki o, geniş yayılmışdır və kifayət qədər ümumiyyətlə qəbul edilmiş xarakter daşıyır. Adətən tətbiq edilən tədqiqatlarda şəbəkə ölçüsü, şəbəkə sıxlığı, mərkəzliliyin dərəcəsi və sıxlığı və ekvivalentlik kimi tipik şəbəkə analiz xüsusiyyətləri istifadə edilir. Bu xüsusiyyətlər yaxşı bilinir, lakin onların istifadəsi iki sübut olunmuş əsas problemlə məhdudlaşır - məlumatların toplanması və sistemləşdirilməsi. Məsələn, şəbəkə ölçüsü və şəbəkə reytinglərinin hesablanması böyük şəbəkələrdə şəbəkə sıxlığı və mərkəzində əhəmiyyətini itirir.

Zəif istiqamətlər modeli. Granovetterin sözlərinə görə, müasir cəmiyyətdə hər şey "sosial şəbəkələrin" münasibətlərindən - şərti və davamlı ünsiyyət sisteminin iyerarxikliyindən istifadə edə bilmirlər. Bugünkü cəmiyyətdə bu qeyri-rəsmi şəbəkələr məşğulluq, məlumat mübadiləsi, bir çox problem və münaqişələrin aradan qaldırılması, hakimlərin və hüquqşünasların devirilməsinə imkan yaradır. İkinci əsas təməl - iqtisadi qurumlarla sosial struktur kimi, struktur köklərin vəziyyətini tamamlayır. Məlumat əldə edilməsi, ümumiyyətlə, texniki bir proses deyil, şəxsi aktivlər olmayan fəaliyyətlərlə bağlıdır. Empirik işlər göstərir ki, iş yerlərini tapan və dəyişənlərin yarısından çoxu şəxsi informal mənbələrdən əldə edilən məlumatlardan istifadə edirdilər. Şəxsi əlaqələr (evdə, iş yerində və s.) yerlərin mövcudluğu və işəgötürənə birbaşa çağırışlar barədə rəsmi açıqlamalara görə əhəmiyyətli dərəcədə vacibdir. Üstəlik, rəsmi açıqlamalar (məsələn, mətbuatda) qeyri-rəsmi müzakirə filtrləri vasitəsilə qəbul olunur və tez-tez yalnız belə "emal" dan sonra qəbul edilir. Məlumatın qeyri-formal qaynaqlarına güvənən insanların yeni iş yerindən gəlir və məmnunluq baxımından nisbətən daha uğurlu olduğu aşkar edilmişdir. Maraqlıdır ki, qrupun peşəkar statusu nə qədər yüksək olsa, onun təmsilçiləri daha çox informal sosial əlaqələr şəbəkəsindən istifadə olunur. Bunun üçün də axtarışın

müvəffəqiyyəti sosial strukturdakı vəziyyətlə yaxından əlaqələndirilir. Əlaqələr və əlaqələrin yığılması, peşə təcrübəsinin yığılması ilə yanaşı, əmək bazarının inkişafında mühüm qeyri-iqtisadi amil halına gəlir. "Keyfiyyət" nə qədər yüksəksə, şəbəkənin üfüqi və şaquli hərəkəti daha çoxdur.

Formal şəbəkələr işəgötürənlərin bölünməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Segmentasiya yalnız təklif olunan işlərin keyfiyyətinə deyil, şirkətin ümumi xüsusiyyətlərinə, o cümlədən onun nüfuzuna, stabilliyinə, etibarlılığına əsaslanır. Təşkilata (hüquqi şəxsə) verilən iş, adətən xüsusi bir sahibkarın işə qəbul edilməsindən daha çox etibarlı hesab olunur. Sosial əlaqələrin xüsusiyyətləri və keyfiyyətləri ilə fərqlənən digər əməyin təmin edilməsi üçün digər mexanizmlər də fəaliyyət göstərir. Əmək bazarının segmentində güclü bir amil kollektiv təşkilatların formalaşdırılması və fəaliyyətlərin lisenziyalaşdırılması ilə bağlıdır. Beləliklə, əməkdaşlar gəlirləri maksimuma çatdırmaqla yanaşı gələcəkdə gəlirin dəyişməsi və mümkün olan iş yerləri ilə bağlı potensial riskləri minimuma endirməyə çalışırlar. Şəbəkədə iş qurmaq riskli hesab olunmur. Heç bir gizli müqavilələr olmadıqda, işçilər hələ də sakit müqavimət və təxribat vasitəsilə iş şəraitinin ən az qismən təminatlarını tapırlar. Şəbəkələrin elastikliyin xüsusiyyətləri vertikalı aradan qaldırarkən dərəcənin paylanmasına aiddir.

Şəbəkənin böyüməsi modelləri. Şəbəkə xüsusiyyətlərini izahı üçün nəzərdə tutulan şəbəkə modellərinin bir sinfini nəzərdən keçirək. Bu şəbəkə modellərində, vertikal və kənarları əlavə etməklə inkişaf edir; Artım prosesləri şəbəkənin struktur xüsusiyyətlərində dəyişikliklərə səbəb olur. "Triadik bağlanma" modellərində, kənarlar üçbucağı ləğv etmək və şəbəkədəki keçidliyi artırmaq üçün ümumi bir qonşu kimi üçüncü bir küncə malik kənar cütlər arasında əlavə olunur. D. Prise böyük miqyaslı müstəqil şəbəkənin nümunəsini açıqladı; O, elmi araşdırmalar arasında bir kotirovkaların şəbəkəsini araşdıran girişin və hədəfin güc hüququ qanunu paylaşmasının olduğunu təsbit etdi.

Sosial şəbəkələrin agent mərkəzli modelləşdirilməsi. Elektron ticarət sahəsində fərdlərin ümumilikdə davranışını və bazarda fərdlərin davranışını proqnozlaşdırma qabiliyyəti səbəbindən məşhurdur. İctimai sistemlər üçün alətə əsaslanan sosial simulyasiya (ABSS) istifadə olunur. Vasitəçilərin bir sosial şəbəkədə qarşılıqlı təsirinin təsviri üçün nəzəri modellərin istifadəsinin qısa bir təhlili vardır. Sosial şəbəkələrdə agentlərin hərəkətlərinin əsas prinsiplərinə əsaslanan əsas sosial şəbəkələrin stokastik modellərinə diqqət göstərilir. Bu prinsiplər şəbəkədə üç faktor ilə xarakterizə edilir: fərdi, sosial və idarəetmə. Sosial şəbəkələrin davranışının təsviri üçün stokastik yanaşma aşağıdakı fikirlərə əsaslanır: "davranışa asılılıq", "muxtariyyət qiyməti", "müdaxilə qiyməti", "sosial şəbəkənin potensial dəyəri" statistik fənlər və informasiya nəzəriyyələrində birbaşa analogiyalara malikdir və bu elm sahələrində hazırlanmış riyazi modelləri istifadəsinə imkan yaradır.

İnformasiya təsir modelinə əsaslanaraq, məlumatların idarə olunmasının rolu sosial şəbəkənin istifadəçilərinə təsir göstərir və zəruri yekun rəyləri yaratmaq üçün təsir edir. Seçilmiş sosial şəbəkələr arasında fikirlərin, habelə etibarın və məşhurluğun təsirinə məruz qalan hallar nəzərə alınır. Şəbəkədəki hər hansı fikir, "müvafiq" məlumatları şəbəkəyə daxil etməzdən əvvəl qalan məsələləri "populyar" olaraq qiymətləndirərək, maraq əldə etməklə təmin olunmalıdır. Ümumiyyətlə, mərkəzlərin maraqları uyğun deyil, belə ki, onlar arasında informasiya qarşıdurması ola bilər. Ancaq maraqların uyğunlaşdırılması şəraitində mərkəzlərin birlikdə hərəkət etməsi müsbət hal hesab edilir. Gələcəkdə biz təsir sahələrini bölmək gücünə sahib olacağıq, yəni hansı mərkəzlərin müəyyən bir mərkəz tərəfindən nəzarət ediləcəyini müəyyənləşdirə biləcəyik. Mübahisəli məlumatlardan biri sosial şəbəkədə epidemiya və onun qorunmasıdır.

II FƏSİL. SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏR MODERN CƏMİYYƏTDƏ ÜNSİYYƏT QURMA MEXANİZMİ KİMİ

2.1. Sosial şəbəkələrdə informasiya təsir modellərinə baxış

1990-cı illərin II yarısında internetdə və modern cəmiyyətdə ünsiyyət qurma texnologiyalarında böyük inkişaf baş vermişdir. Həmin illərdən bəri müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyaları və internet, xüsusilə cəmiyyətin istənilən sahəsində fəal şəkildə yerləşdirilib. XX əsrin sonunda İnternetdə 300 milyondan çox bağlı server var idi. Sosial şəbəkələr modern bir cəmiyyətin həyatında artan bir yerə sahibdir, şəbəkələrin sayı və qeydiyyatdan keçmiş istifadəçilər sayı artmaqdadır. Tədqiqat sahəsi sosial şəbəkələrin öyrənilməsini müasir cəmiyyətin kommunikasiya məkanının qurulması vasitəsi kimi öyrənir. Sosial şəbəkələrin kompleks analizi, şəbəkə ünsiyyətinin müasir sosial həqiqət kimi bir fenomen olması, onların konstruktiv potensialının müəyyənləşdirilməsi sosial fəlsəfə, sosiologiya, kommunizm, kommunikasiya sosiologiyası, bilik və virtualizasiya sahələrində disiplinlərarası yanaşma və işlərin öyrənilməsini tələb edir.

Rabitə konsepsiyası XX əsrin ortalarında yaranmış və kibernetika üzrə informasiya nəzəriyyəsi və K. Shannon və N. Wiener kimi tədqiqatçılar tərəfindən geniş yayılmış və məlumatlandırılmışdır. Sokolova, Zemlyanova, Ya.N. Zassoursky, F.I. Şarkova, G.G. Pocheptsova. L.M.Kuznetsov kimi tədqiqatçılar müasir informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının istifadəsinin inkişafına böyük töhfələr veriblər. Sosial şəbəkələrin təhlili J. Moren tərəfindən ictimai araşdırmaların əsas üsulu olaraq yaradılmışdır. "Sosial şəbəkə" konsepsiyası ilk növbədə klassik sosial modern fəlsəfədə, məsələn, G. Simmelin əsərlərində görünür [3].

Sosial şəbəkələr sosial informasiya sistemində yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının yayılması yolu ilə inkişaf üçün yeni bir təkan

qazanmış ictimai özünüidarəetmə modelidir. Sosial şəbəkələr sosial şəxslər arasında qarşılıqlı əlaqələr və iştirakçılar arasında əlaqələri əhatə edən sosial strukturdur. Sosial şəbəkələrin və onların təhlili sosial psixologiya, sosiologiya, statistika və qrafik nəzəriyyəsiindən yaranan disiplinlərarası akademik sahələrdir. Bu şəbəkələrin təhlili hazırda müasir sosiologiyanın əsas paradigmlərindən biridir və bir çox seçilmiş sosial və formal elmlərdə də istifadə olunur. Sosial şəbəkə fərdlər, qruplar, təşkilatlar və hətta bütün cəmiyyətlər arasında əlaqələrin araşdırılması üçün ictimai elmlərdə faydalı bir nəzəri quruluşdur. Hər hansı bir sosial vahidi birləşdirən istiqrazlar bu bölmənin müxtəlif sosial əlaqələrinin yaxınlaşmasını əks etdirir.

Sosial-mədəni reallığın daimi inkişafı müasir kommunikasiya vəziyyətinin həyata keçirilməsini və müvafiq strategiyaların inkişafını tələb edir; kommunikasiya idarəetmə taktikası, kommunikasiya yeniliklərini qəbul etmə və qurma bacarığı, onların həyata keçirilməsində fəal şəkildə iştirak edirlər. Cəmiyyətin bütün sahələrinə ünsiyyətin daxil olması, keyfiyyətə yeni bir əlaqə strukturunun meydana gəlməsi və inkişafı, sosial və humanitar biliklərdə şəbəkə mübadiləsi problemini yeniləyən sosial həqiqətin kommunikasiya xarakterinin dərinədən yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Müasir bir cəmiyyətin kommunikasiya sahəsindəki rolu və sosial şəbəkə sahəsinin araşdırılması problemi şəbəkələrin sosial münasibətlərin hər hansı bir global koordinasiya mərkəzinə çevrilməsi ilə şərtlənir, yalnız normativ vakumu deyil, sosial sistemlərdə kommunikasiya proseslərini də tənzimləyə bilər. Ümumiyyətlə, sosial şəbəkələr özünü təşkil edən, inkişafda olan və mürəkkəbdir. Şəbəkə ölçüsü artdıqca bu nümunələr getdikcə daha aydın olur. Təhlil səviyyələri mütləq qarşılıqlı olaraq fərqlənməsə də, şəbəkələrin aşağı düşə biləcəyi üç ümumi səviyyə var: mikro səviyyə, mezo səviyyə və makro səviyyə.

Hazırkı sosial şəbəkələr məlumatların yayılmasında vacib rol oynayır. Məlumat əldə etmənin iki əsas yolunu nəzərdən keçirək. İnformasiya sosial şəbəkələrdə yaxud media vasitəsi ilə və ünsiyyət vasitəsilə əldə oluna bilər. Kütləvi informasiya vasitəsi ilə

məlumatların yayılmasının təsirini qiymətləndirmək çətin idi. Lakin, veb bloqların və digər şəbəkə medialarının inkişafı ilə məlumatın yayılmasının təhlili asanlaşdırılıb. Bütün məlumatlar bir ictimai şəbəkədə saxlanılır, istifadəçilər reyting sistemləri vasitəsi ilə hətta mətn formatında məlumatlarla fikirlərini bölüşürlər. Bu, bütün məlumatların yayılmasını daha dəqiq öyrənməyə, yayılmanın təsirini qiymətləndirməyə şərait yaradır. Lakin sosial şəbəkələrdə diffuziyanın modelləşdirilməsi problem olaraq qalır. İnformasiya, proseslər və sosial şəbəkələrdəki təkliflər, bağlantılar, etiketlər, mesajlar kimi müxtəlif mənbələrdən müxtəlif elementlərə riayət etmək çətinidir. Sosial şəbəkədə məlumatların yayılması prosesləri epidemiyaya bənzəyir.

Sosial şəbəkələrin iqtisadi fəaliyyətə təsirinin nümunələri çoxsaylı və hərtərəflidir. O cümlədən iş yerləri, yeni məhsullar, texnologiyalar və siyasi inanclar haqqında məlumatın ötürülməsində rol oynayır. Onlar həmçinin qeyri-formal sığorta və risklərin bölüşdürülməsi üçün kanallar kimi fəaliyyət göstərir. Bundan əlavə şəbəkə strukturu təhsil, karyera, hobbi, cinayət, hətta mikromaliyyələşdirmədə iştirak etməklə bağlı qərar qəbul etmə modellərinə təsir göstərir. Müxtəlif iqtisadi davranışların müəyyənləşdirilməsində "sosial" şəbəkələrin rolundan başqa bir çox şəbəkələşmə işi və siyasi qarşılıqlı əlaqələr var. Müxtəlif firmalar və siyasi qurumlar, araşdırma və inkişaf, patent fəaliyyəti, ticarət modelləri və siyasi ittifaqlar arasındakı əlaqəyə təsir edir. İqtisadi fəaliyyətdə şəbəkələrin bir çox funksiyasını nəzərə alaraq, iqtisadçılar onları daha çox öyrənirlər.

İnformasiya idarəetməsini reallaşdırmaq üçün nüfuz problemlərini qurmaq və aradan qaldırmağa şərait yaradan bir neçə sosial şəbəkə modelləri var. Bu iş ictimai şəbəkələrdə nüfuz və informasiyanın idarə edilməsi üzrə oyun-nəzəri və optimallaşdırma modelinə həsr olunub. Burada əsas şərtlərin tərifləri var. Sosial şəbəkə bir sıra agentlərdən və orada müəyyən edilmiş bir sıra əlaqələrdən ibarətdir.

Sosial şəbəkələrin modelləşdirilməsi zamanı üzvlərinin qarşılıqlı təsiri, fikirlərinin dinamikası nəzərə alınmalıdır. Məqsədli (yönlü) və qeyri-yönlü təsirlər

vardır. Məqsədli təsirlər bir şəxsə təsir mexanizmi, inandırıcılıq və təklif kimi istifadə edilir. Bu vəziyyətdə, fərd - təsir məsələsi - mövzudan müəyyən nəticələr əldə etməyə qərar verir. Dolayısı, effektlər fərdlərin təsir obyektindən müəyyən nəticələrə əldə etmək üçün öz üzərlərinə götürmədiyi nəticələndir. Sosial şəbəkə üzvlərinin hədəfi idarə olunan təşkilatlar arasında bu cür məlumatların yaradılmasıdır və bu məlumatlara əsaslanan qərarlar auditor üçün ən münasib məlumat mübadiləsidir. Sosial şəbəkənin digər üzvlərinə təsir göstərmək üçün bəzi sosial şəbəkə üzvlərinin imkanları ilk növbədə nüfuzuna bağlıdır.

Sosial şəbəkə bir sıra sosial tərəfdaşlardan ikitərəfli birliklərin qruplarından və bir çox sosial tərəfdaşlarından ibarət sosial strukturdur. Sosial şəbəkələr perspektivi bütün sosial məsələlərin strukturunu və bu strukturlarda müşahidə olunan nümunələri izah edən sayılı nəzəriyyələrin təhlil üsullarını təqdim edir. Bu sxemlərin tədqiq olunması yerli və global modelləri müəyyən etmək, effektiv aktivləri axtarmaq və şəbəkə dinamikasını tapmaq üçün sosial şəbəkə analizindən istifadə edir.

Sosial şəbəkələr və onların təhlili, əlbəttə ki, sosial psixologiya, sosiologiya, statistika və qrafika nəzəriyyəsindən irəli gələn fənlərarası bir elmi sahədir. Corc Simmil üçbucağın dinamikasını və "klaster şəbəkəsini" vurğulayan ilk sosializm sistemlərini yazdı. Son əsrin otuzuncu ilində Jacob Moreno insan əlaqələrini öyrənmək üçün ilk kosmonavtların inkişaf etməsi üçün səy göstərməyə başladı.

Bu yanaşmalar 1950-ci illərdə riyazi olaraq formalaşdırılmış və 1980-ci illərdə ictimai və davranışçı elmlərdə hər yerdə sosial şəbəkələrin teorisi və metodları tapılmışdır. Sosial şəbəkə təhlili bu günün müasir sosiologiyasının əsas paradigmlərindən biridir və bir sıra ictimai və rəsmi elmlərdə istifadə olunur. Digər kompleks şəbəkələrlə yanaşı, onlar şəbəkə elminin inkişaf edən sahəsinin bir hissəsini təşkil edirlər.

Sosial şəbəkələr fərdlər, qruplar, təşkilatlar və hətta bütün cəmiyyətlər arasındakı əlaqələri öyrənmək üçün ictimai elmlərdə faydalı bir nəzəri konsepsiyadır. Bu qarşılıqlı

təsir, bu qarşılıqlı təsirlərin təsbit etdiyi ictimai quruluşun təsviri üçün istifadə olunur. İstənilən sosial ünitə birləşdirən əlaqələr müxtəlif sosial əlaqələrin bu vahidlə əlaqələndirilməsini əks etdirir. Bu nəzəri yanaşma tamamilə nisbidir. Sosial əlaqələr anlayışının aksiomu, ilk növbədə, bu birləşmələrin xüsusiyyətlərindən olan sosial xüsusiyyətlərdən daha çox vahidlər arasındakı əlaqələrin təbiəti ilə düşünülməlidir və araşdırılmalıdır. Bu şəbəkə konfigurasiyaları çoxlu əlaqələr növündən ibarət olduğundan, ayrı-ayrı və ya birgə şəbəkə təhlili geniş miqyaslı tədqiqat müəssisələri üçün faydalıdır. Sosial elmlər sahəsində bu tədqiqat şöbələri antropologiya, biologiya, kommunikasiya, iqtisadiyyat, coğrafiya, kompüter elmləri, təşkilati təhsil, sosial psixologiya, sosiologiyadır.

Ümumiyyətlə, sosial şəbəkələr özünü təşkil edən, inkişaf edən və mürəkkəbdir, belə ki, qlobal əlaqəli model sistemin təşkil edən elementlərin yerli qarşılıqlı təsirində özünü göstərir. Məsələn, dünyadakı bütün insan əlaqələrinin dünya miqyaslı bir şəbəkə təhlili mümkün deyil və ehtimal ki, informativ olmaq üçün çox məlumat ehtiva edir. Sosial şəbəkələr tədqiqatçının nəzəri sualına uyğun dərəcədə təhlil edilir. Analiz səviyyələri mütləq qarşılıqlı olaraq fərqlənməsə də, şəbəkələrin düşə biləcəyi üç ümumi səviyyə var: mikro səviyyə, mezo və makro səviyyə.

- *Mikro səviyyəli* - Mikro səviyyədə sosial şəbəkələr, adətən, bir şəxslə başlanır, sosial əlaqələr müşahidə edilir və ya müəyyən bir sosial kontekstdə kiçik bir qrup şəxslə başlayır.
- *Mezo səviyyəsi* - Ümumiyyətlə, mezo səviyyəsində olan nəzəriyyələr mikro və makro səviyyələri arasında əhalinin ölçüsü ilə başlayır.
- *Mezo səviyyəsi mikro və makro səviyyələri arasında əlaqələrin ortaya çıxması* üçün xüsusi hazırlanmış təhlili göstərir. Mezo səviyyəli şəbəkələr aşağı sıxlıqlıdır və şəxsiyyətarası mikro səviyyəli şəbəkələrdən müxtəlif səbəbli proseslərə malik ola bilər.

Sosial şəbəkələrin təhlili marketinq məqsədləri üçün müştərilərlə qarşılıqlı əlaqəli prosesləri yaxşılaşdırmaq üçün biznes zəkası kimi istifadə edilir. Analiz vasitələri, müştərilərin fərdi və qrup seçimlərini qiymətləndirməyə, maraqların meyllərini müəyyən etməyə və gələcəkdə şirkətin mühüm strateji vəzifələrini həllinə imkan verir.

Bununla yanaşı, sosial şəbəkələr məlumatın yayılmasında mühüm rol oynayır. Məlumat almaq üçün iki əsas yola baxaq. Məlumat ictimai mediada və mətbuatda tapıla bilər. Mediyanın yayılmasının təsirini qiymətləndirmək çətindi. Lakin veb-bloqların və digər online media (xəbər portalları, forumlar və s.) ortaya çıxması ilə məlumatların yayılması təhlili asanlaşdırılıb. Bütün məlumatlar ictimai yerlərdə saxlanılır və istifadəçilər öz fikirlərini rahatlıqla ifadə edə bilirlər. Bütün bunlar, daha dəqiq məlumatların yayılmasına və paylaşdırmanın səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə imkan verir. Lakin, sosial şəbəkələrin modelləşdirilməsi problem olaraq qalır. Genişləmə prosesi iki hissəyə bölünür: birbaşa məlumatların yayılması və şəbəkə vasitəçiliyində olan məlumatların dəyişməsi. Sosial şəbəkədə məlumatların yayılması və fikirlərin formalaşması ilə bağlı müxtəlif işlər var. Sosial şəbəkələrin koməyi ilə məlumatların yayılması epidemiyaya bənzəyir. Sosial şəbəkə, ictimai ünsürlərin və dostluq, ünsiyyət kimi agentlər arasındakı əlaqələrin birləşməsidir.

Sosial şəbəkələrin modelləşdirilməsində üzvlərin qarşılıqlı təsirləri və onların dinamikası nəzərə alınmalıdır. Bu, başqalarının davranışına (fərdi və ya kollektiv qarşılıqlı təsir), onun əlaqələrinə, niyyətlərinə, ifadə və qiymətləndirilməsinə və onun nəticəsinə təsir göstərir. Nəzarətli (hədəfli) etimad və tövsiyələr interaktiv mexanizm kimi başqalarına təsir göstərir.

Sosial şəbəkənin bəzi üzvləri nüfuzuna görə sosial şəbəkənin digər üzvlərinə təsir göstərə bilərlər. Sosial şəbəkə modelinin yaradılması üçün əsas olaraq, başqalarının fikirlərini yaratmaq üçün sosial şəbəkə agentlərinin məlumat təsirini nəzərə alırıq.

2.2. Sosial şəbəkələrdən istifadənin yaratdığı problemlər və proqnozlar

1990-cı illərin ikinci yarısından bəri yeni informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları və internet xüsusilə cəmiyyətin həyatının istənilən sahəsinə fəal şəkildə daxil edilir. Mədəniyyət, siyasi və sosial-iqtisadi çevrilmə proseslərində onların imkanları sosioloqlar, siyasətçilər, fəlsəfələr, hüquqşünaslar, iqtisadçılar üçün maraq doğurur. Bu istiqamətdə gələcək tədqiqatların təşkili üçün etibarlı metodoloji dəstəyi bir çox müəlliflər arasında D. Bell, E.E. Toffler, M. McLuhan tərəfindən təqdim olunmuş əsas nəzəri təkliflər ilə təmin olunur: C. Bondarenko, V.A. Emelin, V.V. Taras [17].

1990-cı ilin ikinci yarısında internet və əlaqəli kommunikasiya texnologiyalarının partlayıcı inkişafı baş vermişdir. XX əsrin sonuna kimi, İnternet 300 milyondan çox serverə daim bağlıdır. "Sosial şəbəkə partlayışı" onun bilikləri ilə diqqəti çəkir. Sosial şəbəkələr müasir cəmiyyətdə artan yer tutur, şəbəkə və qeydiyyatdan keçmiş istifadəçilərin sayı artmaqdadır. Sosial şəbəkələrin öyrənilməsi müasir cəmiyyət üçün kommunikativ məkan yaratmaq vasitəsi kimi nəzərdə tutulur. Sosial şəbəkələrin, müasir ictimai reallıq və onların konstruktiv potensialı olaraq sosial şəbəkələrin hərtərəfli təhlili sosial fəlsəfə, sosiologiya, kommunizm, kommunikasiya sosiologiyası, bilik və virtuallaşdırma fənlərindən və yanaşmalarından ibarətdir.

Araşdırmalar aparan mütəxəssislər üçün faylları və məlumatları mübadilə etmək üçün effektiv bir vasitə kimi təqdim edilən İnternetin ticarəti e-poçt və World Wide Web (Giffords, 2009) yaradılmasına gətirib çıxardı. İnternetin böyük texniki mürəkkəbliyi genişlənmişdir və dünyada minlərlə şəbəkə, milyonlarla kompüter və milyardlarla istifadəçi daxildir (Greenfield və Yan, 2006). Web 1.0-nin internet sahibkarlarının əlaqəsi və əhəmiyyətli maliyyə mənfəət potensialının nümunəsi kimi təcrübəsi istifadəçi tərəfindən yaradılan məzmun, qrup qurma və sosial şəbəkələr tərəfindən ətraflı təsvir olunan Web 2.0 ilə əvəz edilmişdir. İnternetin böyük genişlənməsini və telekommunikasiya texnologiyalarının inkişafını bir araya gətirən inkişafçılar tərəfindən

gözlənilməz yeni imkanlar yaranmışdır. Cib telefonları və sosial şəbəkələr olan (Facebook, MySpace, YouTube, Twitter) kimi müasir imkanlar tədqiqata fərqli təsir göstərmişdir. Sosial şəbəkə paketi ani mesajlaşma (IM), mətn mesajları, bloqlar, bildirişlər və nəşrlər (baxışlar, status yeniləmələri və videolar) daxildir. Greenfield və Yan (2006) internetdən izləyicilərə öz mühitlərini yaratmaqda fəal iştirak edən gənclərin münasibətlərini dəyişdirməyə kömək etmək üçün "Təsirlər" modelini istifadə edir. Seçilmiş bir obyektin olduğu kimi, internet və ya sosial şəbəkə üçün məsuliyyət də fəaliyyət və perspektivli şeyləri əhatə edir. Lakin texnoloji yan təsirlər həmişə eyni istifadəçi üçün mütləq ola bilməz və milyonlarla digər istifadəçilərlə böyük nəticələr qazana bilər. Bu səbəbdən hər bir iştirakçı sosial mühitdən təsirlənə bilən və başqalarıyla qarşılıqlı əlaqə yarada bilən və kollektiv olaraq eyni mühit yaradan bir fərd kimi ikili əhəmiyyət daşıyır. Bu ünsiyyət şəxsi münasibətlərdə və başqalarının ünsiyyətdə və ünsiyyət bacarıqlarında qiymətləndirilir (Burleson, 2003). Rabitə pozuntuları gənc yetişkinlər arasında uğurlu qarşılıqlı təsirlərin qarşısını ala bilər. Ailə münasibətləri həyatın bir çox aspektinə təsir edə bilər, məsələn, sosiallaşma, məktəb işi və məşğulluq

Gənclərin fikir mübadiləsini həll etmək qabiliyyəti təhlükəsizliyə təhlükə yarada bilər və şifahi təhdidlər, taciz, qınama, iddialar və döyüşlər kimi zorakılıq hərəkətlərinə yol açar bilər. Beləliklə, münaqişənin həlli imkanları xidmətlərin istifadəsinə və məhdud maliyyə resurslarını tələb edən hüquqi çərçivəyə, həmçinin çıxarılma riskinə səbəb ola bilər.

Tərəflərin anlayış və dəstək anlayışı kimi müxtəlif sosial şəbəkələrdə iştirak edən gənclərin potensial faydalarına baxmayaraq, tədqiqatdan məlum olur ki, bu texnologiyadan çox istifadə etmək insanların bacarıqlarının düzgün inkişafına mane ola bilər. Gənclərin həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq və müvəffəqiyyətli yetkinləri planlaşdırmaq üçün sosial iş peşəsinin ictimai təsiri və gənclərin sosial şəbəkə quruluşunun təsiri nəzərə alınmalıdır.

Texnologiyadakı nailiyyətlər bir çox insanın daha çox məlumatın əldə olunmasına və əvvəllər mövcud olan virtual imkanlara qatılmasına səbəb olmuşdur. Kompüterlər və mobil telefonlardan istifadə edərək, şirkət başqaları ilə heç bir fərdi əlaqə yaratmayan fəaliyyətlər reallaşdırmaq üçün bir çox müdaxilələr keçirmişdir. Cihazlar insanlarla informasiya və əyləncə arasında gerçək vasitə idi. Son illərdə texnologiya müxtəlif ünsiyyət yollarını yaratmışdır. PC və mobil telefonların imkanları istifadəçilərə sosial şəbəkələrdə iştirak etmək üçün vasitələr yaratmağa imkan verdi və indi fərdlərlə ünsiyyət qurma vasitələridir. İnterneti gözdən keçirmək qeyri-əlaqəli məqsədlər üçün İnternetdə təsadüfi və ya hədəflənmiş veb saytları ziyarət etmək lazımdır. İstifadəçilər məlumat toplamaq, interaktiv oyunlarda oyun oynayaraq foto və filmləri satın almaq və keçirmək üçün veb saytlara baxa bilirlər. Araşdırmalar göstərir ki, həddindən artıq internetdən istifadə depressiya və sosial narahatlıqları artırır. Bu səbəbdən, sosial şəbəkələrə internetə çıxış və sosial ehtiyaclara cavab verən bir vasitə kimi iştirak etmək istəyənlər ünsiyyət imkanları və onların təcrid olunması yolu ilə münaqişələrin həllində əhəmiyyətli bir azalma riskinə düşə bilirlər. Bundan əlavə, Selfout və digərləri (2009) dostluq keyfiyyətinin aşağı olan yeniyetmələrin yüksək depressiya və sosial narahatlıq səviyyəsinə sahib olduğunu təsbit etdi. Bu böyük narahatlıqdır, çünki həddindən artıq kompüter faydaları real dünya monitorinqinə problem yarada bilər və dostluq artımına təsir edə bilər.

Sosial şəbəkələr internet istifadəçiləri ilə veb-saytlar vasitəsilə mobil rabitə vasitəsi ilə veb-saytlar vasitəsilə başqaları ilə əlaqə yaradan müasir bir fenomendir. 2277 yaşlı amerikalıların bir sorğunun nəticəsi olaraq, 18-24 yaşları olan insanlar gündə orta hesabla 109.5 mətn mesajı göndərir və ya qəbul edilir ki, bu da ayda 3.200-dən çox mətn mesajlarıdır. Bundan əlavə, 15 yaşdan yuxarı və dünya əhalisinin 14% -i, 713 milyon nəfər 2006-cı ilin iyun ayında internetdən istifadə etmişdir. Bu tədqiqat sosial şəbəkələrin, xüsusi olaraq (Facebook) yazılması və istifadəsi ,kommunikasiya və münaqişələrin həlli əsaslanır.

Sürətlə inkişaf edən rəqəmsal texnologiyalar və qlobal şəbəkələr vasitəsilə hər bir ünsiyyət insan əlaqələrinin ayrılmaz bir parçası olmuşdur. Müasir insan kütləvi informasiya vasitələri olmadan təsəvvür edilə bilməz. İnternet yalnız kütləvi informasiya vasitələri və dünya kataloqu deyil, həm də ünsiyyət üçün bir mühitdir. İnternetdə İcq, Mail agenti, Skype, Facebook, Twitter, İmo, Whatsapp, Line, ooVoo və daha çox kimi rabitə saytları - mü sahiblər, forumlar, qonaq kitabları və proqramları təşkil etməyə imkan yaradan onlarla vasitə var.. İndi internet-kommunikasiya xidmətləri təklif edən bir çox proqram var, lakin onlar bu layihədə ən təsirli hesab edilir, çünki onlar pulsuz, ucuz, funksional və açıq interfeysə malikdirlər. İnformasiya mühitində ön plana çıxan ünsiyyət, tamamilə fərqli dəyərlərə sahib olan "nümayəndəlik", "simulyasiya" və "özünü ifadə etmək" arasında sərhədləri təşkil edən "virtual şəxs"dir. Bundan əlavə, istifadəçi məlumatın səviyyəsini nəzarət edə, praktik materialları öyrənməkdə praktiki rol oynaya və onu test edə bilər. Müasir zamanda "biznes və telekommunikasiya sahəsində internet texnologiyası" haqqında nəzəri biliklər qazanmaq və müxtəlif sahələrdə marketing tədqiqatları üçün müasir internet texnologiyalarından istifadə etmək prioritet hesab edilir. İndi insanlar internet üzərindən gün keçdikcə daha çox ünsiyyətdə olur və iş görüb dostlarla ünsiyyət qururlar.

Kompüter şəbəkələrindən telekommunikasiya şəbəkəsi yeni sosial reallıqdır. Bu sahədə psixoloji tədqiqatlar xüsusən xarici psixologiyada nisbətən yaxındır.

Yerli şəbəkələrdəki ünsiyyət real şəbəkələrdən, həm də bir çox parametrlər üçün qlobal şəbəkələr arasında ünsiyyətdən fərqlənir. Bu, qlobal şəbəkələrdə ünsiyyətin bəzi spesifikasiyaya malik olduğunu bildirir. İnternetdə bəzi ünsiyyət formatlarını təyin edə bilərsiniz: Ən interaktiv ünsiyyət mühitləri chat və MUD, ən az interaktiv olanlar isə e-poçt və tele-konfranslardır.

Sosial şəbəkənin klassik tərfi belədir: ictimai obyektlər və onların əlaqələri olan bir sıra qovşaqlardan ibarət sosial strukturdur. Sosial şəbəkələr insanlarla qurulmuş əlaqələr üçün reklamların yayılmasının avtomatlaşdırılması yolu ilə əldə olunur. Sosial

şəbəkələr tez-tez istifadəçilər haqqında fərdi məlumatların toplanmasına imkan verən hesablar yarada bilən müxtəlif xidmətlərin bir hissəsidir. Bu, xüsusilə istifadəçilər arasında fərdi ünsiyyəti dəstəkləyən xidmətlər üçün doğrudur. Ümumiyyətlə, sosial şəbəkə resursları ümumi komanda və peşəkar komandalara verilə bilər. Sosial şəbəkə bazarı güclənir və nəticədə rəqabət artır. Hər bir işdə olduğu kimi innovasiya da rəqabətin əsas yollarından biridir.

Şəbəkə anlayışı çoxluğu tərənnüm edir, çünki şəbəkədə bir anda yüzlərlə insanla münasibət qurmaq, fəaliyyətlərinizi, xəbərlərinizi müzakirə etmək, mövcud problemləri həll etmək, ümumi layihələrdə iştirak etmək mümkündür. Müəyyən istifadəçilər üçün sosial şəbəkələrin fərdiləşdirilməsi insanların şəxsi maraqlarına, dostlarına, kommunikasiyalarına, ictimai şəbəkələrə daxil olduqda və yalnız görmək istədiklərini gördükdə - şəbəkədə məsuliyyətsiz və eksentrik davranışlara tam uyğun gəlməməsi barədə məlumatları nəzərə almır.

Əlbəttə ki, hamı şəbəkənin köməyi ilə ünsiyyət qurma hüququna malikdir. İstənilən bir şəxsin məqsədli şəkildə digər insanlara təsir göstərmək və ya iş aparmaq arzusu var, Amma real həyat virtual həyata nisbətən daha yaxşı ünsiyyəti təmin edə bilər. Sosial şəbəkələr artıq müasir gəncliyin həyatına daxil olmuşdur - bu bir faktdır ki, bu kontekstdə, ictimai şəbəkələrin nə qədər populyarlığa malik olduğunu araşdırıb proseslərin gücləndirilməsi ilə maraqlanırıq. Hər gün bir çox tələbələr sosial rabitə xidmətlərindən istifadə edirlər ki, bu da özlərini təsəvvür etməyə və onları əsl şəkillərdən daha çox istədikləri insanlara təqdim etməyə imkan verir.

Son on ildə sosial şəbəkələr uğursuzluqla nəticələnir. Bu, çox tez böyüməyə davam edən sosial media və onlayn sosial şəbəkələrin kütləvi şəkildə böyüməsi və kütləvi sosial şəbəkələrin araşdırma üçün artan iştirakı ilə dəstəklənir. Şəbəkənin böyük bir hissəsinə təsir göstərmək üçün əsas fərdlərin aktiv olmaq üçün seçilməsinin təsirini maksimum səviyyəyə çatdırmaq üçün fundamental problemi dərinlənən araşdırırıq.

Sosial şəbəkədə "əhəmiyyətli fəaliyyət" göstəricilərindən biri dövlət orqanlarının ictimai münasibətlərini ifadə edən "online" istifadəçilərinin sayıdır. Bəzi insanlar dostlarla görüşmək üçün sosial şəbəkədən istifadə edir. Digərləri köhnə dostları tapmaq üçün istifadə edirlər. Başqaları isə şəbəkə adlanan eyni problemləri və ya maraqları olan insanları tapmaq üçün istifadə edənlər var.

Sosial media insanların bir çox istiqamətdə ünsiyyət qurma üsulunu dəyişdirmişdir. Informasiya və Rabitə mübadiləsinin müsbət təsir göstərdiyini, eyni zamanda, mənfi tərəfdən də təsiri rədd edilməzdir. Sosial şəbəkələr bəzən mənfi nəticələrə səbəb olur və bu təsirlərin bəziləri uzunmüddətli ola bilər. Statistikanın sözlərinə görə, 2018-ci ildə sosial şəbəkələrin reklam gəlirləri 32,91 milyard dollardan çox olacaq. Facebook, Twitter və instagram kimi bir çox sosial şəbəkə, üzvlərinə pulsuz xidmət göstərir buna rəğmən böyük gəlir əldə edirlər. Onlar pulsuz xidmət təklif etdikdə necə böyük bir gəlir əldə edirlər? Cavabınız, sosial media istifadəçiləri, bu sosial media nəhənglərinin gəlir əldə etdiyi məhsullardır. Sosial şəbəkə saytları müxtəlif məhsullar və informasiyadan istifadə edərək pul qazanmaq üçün insanlarla uyğunlaşır. Bu şəbəkələrdə istifadəçilər öz maraqları, sosial və biznes həyatları eləcə də böyük həcmdə digər şəxsi üstünlükləri barədə məlumatlandırılır. Bir çox istifadəçi öz şəxsi məlumatlarının sosial şəbəkələrdə təhlükəsiz olduğunu hiss edirlər, çünki təhlükəsizlik parametrlərini yüksək səviyyədə saxlayırlar, bütün sadıq istifadəçilər gizli saxlamayan yeganə parametr isə dostlar siyahısına daxildir. Araşdırmalar nəticəsində dostlar siyahısından istifadə edə biləcək məlumatlar təhsil səviyyəsi, məzun olduğu universitet, məmləkətin və digər şəxsi və ya şəxsi məlumatlar kimi müəyyən edilir.

Sağlamlıq problemləri

Sosial şəbəkə istifadəçiləri tez-tez "hypernetworking" -gündə üç saatdan çox sosial media istifadə edirlər və "hypertext" - gündə minimum 120 mesajın yazılmasıdır ki, bu isə sağlamlığa ziyanlıdır. Gənc nəslin davranışlarından bir neçəsi, alkol, siqaret və saxtakarlığa yaxın olma arzusunun artması kimi qəbul edilmişdir. Eyni zamanda üç

aydan çox gündəlik sosial media istifadə depressiya, maddə istismarı, yuxu məhrumiyyətinə, təhsildə azalma və hətta intihara səbəb göstərilə bilər.

İzolyasiya səthi baxımdan sosial şəbəkələr cəmiyyətin internet vasitəsilə bir araya gətirir, ancaq daha dərinləşdiyimiz zaman fərdlərin abstrakt olduğunu görürük. İnsanlar sosial şəbəkələrdə həddindən çox vaxt sərf edirlər, üz-üzə ünsiyyət çox azalır. Bir çox alim bir çox tədqiqatda "izolyasiya" anlayışını öyrənmişdir və onlar bu konsepsiyanın bir çox ruhi, psixoloji, emosional və fiziki pozuntulara, həmçinin narahatlıq, somatik şikayətlər və depressiya kimi digər narahatlıqlara gətirib çıxardığını bildirmişlər. Çünki həddindən artıq ictimai medianın istifadəsi nəticəsində ortaya çıxan soyutmanın beyində hərəkət edən hormonları zəiflədir və bu səbəbdən ictimai izolyasiya edilmiş insanların stress, təcavüz və narahatlıqların yüksək səviyyələrində olduğu deyilə bilər.

Hər bir sosial şəbəkə unikaldır, öz baxışları və istifadəçiləri var, xüsusi məzmun formaları üzərində işləyir və şirkətlərə təqdim olunması üçün fərqli imkanlar təklif edir.

Son illərdə sosial mediadan istifadə faizləri yüksəlməkdədir. Belə ki, Facebook istifadəçiləri 79% -dən 84% -ə yüksəldi; Google istifadəçilərinin sayı 37% -dən 44% -ə yüksəldi; Twitter yüzdə 35% -dən 40%-ə qədər yüksəldi; Instagram istifadəçilərin sayında 30% -dən 36% -ə qədər artım müşahidə edilir; Pinterest programının istifadə göstəricisi 25 faizdən 33 faizədək artım göstərib; Snapchatdan istifadə 16% -dən 23% -ə çatıb; və Tumblr istifadəçilərinin 10 faizdən 14 faizədək artmışdır. Bu sosial şəbəkələrin sərbəst formalaşması da bütün yaş qruplarından fərdlərin istifadəsinə təsir göstərir. İnsanlar hər an paylaşmaq, istədikləri xarakterə baxmaq, istədikləri hər şey haqqında məlumat toplamaq istəyir. Sosial şəbəkələrin köməyi ilə istənilən istifadəçi istənilən növdə məlumat toplama qabiliyyətinə malikdir. Sosial şəbəkələrin köməyi ilə insanlar qarşılıqlı ünsiyyət qura bilir və əhatə dairəsini genişləndirməsi mümkün hala çevrilir. Sosial mediadan dostluq etməyə çalışanlar, izləyicilərin sayını artırmağa çalışanlar, insanlar tərəfindən tanınmış və məşhur olan insanlar, bu dostluqlar bu mühiti şəbəkələrdə əldə edir, lakin real həyatda tək qalması üstün tuturlar. Sosial mediada

əlaqələr quran və ya dostluq edən insanlar bu cəmiyyətləri ictimai medianın payı ilə qururlar və qiymətləndirirlər. Onlar sosial şəbəkədə populyar olduğundan və insanların sevdikləri bir şey olduğunu göstərdikləri üçün normal həyatda heç vaxt etməyəcək şeyləri edirlər. İnsanlar sosial şəbəkələrə uyğunlaşmaq üçün öz istəklərindən uzaqlaşır. Bu göstəricilər günümüzdə sosial şəbəkələrin istifadəsinin artımının əsas göstəricisidir. Hazırda sosial şəbəkə istifadəçilərinin sayı artmaqdadır.

Sosial şəbəkələrin istifadə olunmasının müsbət tərəfləri olmaqla yanaşı istifadəçilər üçün mənfi təsirləri az deyil.

Sosial mediaya mənfi təsir göstərən məsələlər bunlardır:

- Qrammatikanın düzgün istifadə edilməməsi
- Yanlış məlumatların həqiqət kimi yayılması
- Azyaşlılar internet özbaşınalıqlarına məruz qalması
- Kiçik bir yanlış fikrin və ya paylaşımın bərpa edilməyən və ziyana gətirib çıxaran bir mədəniyyətin yaradılması
- Sosial şəbəkələrin hesablarına tez-tez daxil olmaq istəyi, şirkət işçilərinin məhsuldarlığını azaldır
- Kimlik oğurluq riskini artıran kəskin şəxsi məlumat paylaşımı
- Virtual mühitdə şiddətli davranışlarda insanlardan istifadə

Effektivliyi azaltma yolları

Sosial şəbəkələr təbiətdə konstruktivdir və valideynlər uşaqlarının sosial mediadan istifadəsini izləməlidir. Beləliklə, onlar uşaqlarını virtual dünyanın mənfi təsirlərindən qoruyurlar. Bir neçə təklif:

- Həmişə ən yüksək məxfilik parametrlərini istifadə edin.
- İctimai media ilə paylaşdığınız şeylərə diqqət yetirin.
- Uşaqlarınız və özünüzü sosial şəbəkələrdə sərf etdiyiniz vaxtınızı azaldın.
- Evdə yerləşən sosial şəbəkə siyasətlərini hazırlayıb həyata keçirin.
- Uşaqlarınıza sosial media zərərləri barədə xəbər verin.

➤ Hesabınızı bilməyinizə icazə verməyin.

Cəmiyyətin həyatının bütün sahələrinə ünsiyyət, nüfuza malik olan yeni kommunikativ strukturların yaranması və inkişafı, sosial və humanitar biliklərdə şəbəkə əlaqələrinin problemini aktuallaşdıran sosial həqiqətin kommunikativ təbiətinin dərinləşdirilməsini tələb edir.

Müasir cəmiyyətin kommunikativ məkanında sosial şəbəkələrin rolunu və yerini öyrənmək problemi də şəbəkələrin ictimai əlaqələr üçün global koordinasiya mərkəzinə çevrildiyi, yalnız normativ vakuumu deyil, sosial sistemlərdə kommunikativ prosesləri də tənzimləyə bilər.

Sosial şəbəkələrlə əlaqəli problemlərin əksəriyyətinin əsas mənbəyi istifadəçilərin anlayışının olmamasıdır. 600 milyondan çox Facebook istifadəçisi həqiqətən lazımlı araşdırmalar üçün mü şəbəkəyə daxil olur? Sosial şəbəkələr əlaqələrin qurulması və saxlanması üçün əsasdır. Şəbəkədən istifadə olunma online rejimə bağlıdır. Ancaq onlayn şəbəkə insanların bacarıqlarını azalda bilər, sosial şəbəkələrin sui-istifadəsi ciddi yan təsirlərə səbəb kimi göstərilə bilər. Bu yan təsirlər günümüzdə daha çox müşahidə edilir. Bu günkü nəsillər sosial şəbəkələri həyatlarının ayrılmaz hissəsi hesab edir. Bu günkü gənclər cib telefonlarına və Facebook və Twitter kimi saytlara güvənirlər. Facebook, fərdlərin gələcəyinə təhlükə yarada biləcək hər şeyə nəzarət edir. Orta hesabla yeniyetmə gündə beş saat sosial saytlarda vaxt sərf edərsə, bu onların digər insanların həyatına üstünlük verməyi anlamına gəlir. Sosial şəbəkələrdə tez tez kiber zorakılıqlara rast gəlinir. Kompüter şiddətinə səbəb olan intihar və ya intihar zənciri tez-tez mətbuatın diqqətini çəkir. Gündəlik olaraq İnternetdə baş verən məlumatların miqdarı, həqiqətən, problemlərin olduğuna sübutdur. Real insanlar saxta profillər açmaqla dələduzluq edərək kimlərsə sosial şəbəkə qurbanına çevirə bilər. Lakin biz deyə bilərik ki, sosial şəbəkələrin yalnız mənfi təsirləri mövcuddur. Sosial şəbəkənin müsbət tərəfləridə az deyil, sadəcə şəbəkədən müsbət yöndə istiqamət etmək kifayətdir. Şəbəkə vasitəsilə bizə lazım olan məlumatlar toplanıla bilər, müəyyən biliklərə yiyələnə

bilərik, cürbəcür intellektual yarışlarla məntiqimizi, riyazi biliklərimizi artırma bilərik, xarici dillərdə danışmaq səviyyəmizi maksimum səviyyəyə çatdırma bilərik. Sosial şəbəkələrdə e-biznes qurmaq mümkündür. Bu özü də müsbət hal hesab edilir. Bloqlardan istifadə edərək bilik səviyyəmizi artırma bilərik.

Sosial şəbəkələr əlaqələrin qurulması üçün mütləq məqsəduyğundur, lakin bu, çox vaxt qeyri-müəyyən və təhlükəlidir. Sosial şəbəkələr hərtərəfli rabitə bazası yaratmaq, internet istifadəçilərinin oxşar maraqları olan digər istifadəçilərlə qarşılıqlı əlaqədə olmasını təmin edir.

Hər il təxminən 200 milyon insan qeydiyyatda girir və 2020-ci ilə qədər şimalda 4 milyard sosial şəbəkə istifadəçisinin olması gözlənilir. Bəzi sosial şəbəkələr inkişafa davam edərkən, bəziləri yavaşlamağa başlayır, bəziləri də yox olur. Selfhout, Branje, Delsing, Bogd & Meeus, Caplan, Gross kimi bir sıra tədqiqatçılar arasında internetin gənclərə təhlükəsizliyi, rifahı və bacarıqlarının inkişafı potensial riskləri ilə əlaqədar təsirləri haqqında narahatlıq artır. Sosial şəbəkələr internet istifadəçiləri ilə veb-saytlar vasitəsilə (Facebook, MySpace, YouTube) və cib telefonları vasitəsilə başqaları ilə qarşılıqlı əlaqələrdən ibarət olan müasir bir fenomendir. Sosial şəbəkələr müasir cəmiyyətdə, xüsusilə yeniyetmələr və gənclər arasında yayılmağa başlamış və populyarlığını artırmağa davam etmişdir. Son on ildə texnoloji inkişaf dünya əhalisinin bütün segmentlərini formalaşdırmışdır. XX əsr gənclərin üz-üzə qarşılıqlı əlaqə və ya stasionar istifadəyə uyğundur. Bununla yanaşı, internetə çıxış və proqram təminatının inkişafı, həmçinin bu cür mobil texnologiyaların inkişafı ilə məşğul olan gənclərin əhalisi ilə birlikdə cib telefonlarında inkişafın online sosial mübadilə və telekommunikasiya ilə nəticələnmişdir. Son tədqiqatlar göstərir ki, kommunikasiya texnologiyası hər bir nəsillə xarakterik olaraq artmaqdadır və cəmiyyətimizin əsas hissəsini təşkil edir.

Texnoloji irəliləyiş əldə edildikdə, sosial şəbəkələrin cəmiyyətin gənc nəsillərinə təsiri ictimai işdə tədqiqatçıların işi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Bacarıqların

olmaması, şəxsən münaqişənin həlli və bacarıqların həlli davranışlara pis təsir edə bilər və münasibətləri inkişaf etdirmək və saxlamaq bacarığını poza bilər.

2.3. Kütləvi informasiya sistemində sosial şəbəkələr

İnformasiya sistemi (İS) informasiya toplanması, təşkil edilməsi, saxlanması və ötürülə bilməsi üçün mütəşəkkil bir sistemdir. Daha konkret olaraq, bu tədqiqat insanlar və qurumların məlumatlarını toplamaq, süzmək, manipulyasiya etmək, yaratmaq və yaymaq üçün istifadə etdiyi əlavə şəbəkələri araşdırır. Həmçinin, İS informasiya əldə olunması üçün qarşılıqlı bir qrup komponentdir. Kompüter informasiya sistemi informasiya və kompüterləri işləyən və şərh edən insanlardan ibarət olan elm hissəsi olan bir sistemdir. Bu müddət bəzən kompüterləşdirilmiş verilənlər bazasının idarəsi və ya yalnız bir kompüter sistemini müəyyənləşdirmək üçün istifadə edilmiş yazıya istinad etmək üçün daha məhdud bir şəkildə istifadə olunur. Bu müddət, bəzən də daha çox məhdud hissələrdə, kompüterləşdirilmiş verilənlər bazasını yaratmaq və ya yalnız bir kompüter sistemi təyin etmək üçün istifadə olunmuş proqrama istinad etmək üçün istifadə olunur.

İnformasiya sistemləri informasiya insan və təşkilatların məlumatları toplamaq, süzgəlləşdirmək, emal etmək, yaratmaq və yaymaq üçün istifadə etdikləri əlavə hardware və proqram şəbəkələrinə xüsusi istinadlar verən sistemlərin akademik öyrənilməsidir. İstifadəçilər, prosessorlar, saxlama, giriş, çıxışlar və yuxarıda göstərilən kommunikasiya şəbəkələri olan mövcud informasiya sisteminə mühüm yer verilir. İstənilən bir xüsusi informasiya sistemi əməliyyat, idarəetmə və qərar verməyə dəstək vermək üçün nəzərdə tutulub [5]. İnformasiya sistemi bir təşkilatın istifadə etdiyi (İKT) informasiya və tele kommunikasiya texnologiyaları və bununla yanaşı bu prosesləri dəstəkləmək üçün insanların bu texnologiya ilə qarşılıqlı əlaqəsidir. Bəzi müəlliflər informasiya sistemləri,

kompyuter sistemləri və biznes prosesləri arasında aydın bir fərq yaradır. İnformasiya sistemləri adətən İKT komponentlərini özündə birləşdirir, lakin informasiya texnologiyalarının son istifadəsinə diqqət yetirir və İKT-yə biganə deyil. İnformasiya sistemləri iş proseslərindən fərqlənir. İnformasiya sistemləri iş proseslərinin səmərəliliyinin idarə edilməsinə kömək edir.

Teorik determinizm nəzəriyyəsi, texnoloji inkişafın yolu ilə ünsiyyət üsullarının dəyişikliyin bütöv bir cəmiyyətə necə təsir göstərdiyini izah etməyə çalışır. Bu nəzəriyyəyə əsasən, media texnologiyası bir cəmiyyətin əsrlərdən digərinə köçürdüyü zaman cəmiyyətin necə fəaliyyət göstərdiyini necə təsir etdiyini, necə hərəkət etdiyini və necə düşündüyünü təsvir edir. Başqa sözlə, insanlar cari texnologiyada əldə etdiyimiz mesajlara əsasən düşünmək və hisslərini öyrənməyi öyrənirlər. Bu nəzəriyyə bu dairənin "mesajı" olduğuna və insanların uyğun bir şəkildə uyğunlaşacağına və cəmiyyətin bütün ünsiyyət yaratmaq üçün istifadə etdiyi vasitələrə inanır. Ətraf mühitin dəyişdiyi kimi, cəmiyyətdə ünsiyyət yolu da var. Virtual dünya yaradılması ilə fərdlər qarşılıqlı əlaqə qurma imkanına sahibdirlər.

Məlum və bilinməyən, müxtəlif formalarda. Bu əlaqələrin təbiətindəki dəyişikliklə, onlayn münasibətlərin qəbul edilən keyfiyyətini ölçmək maraqlıdır. Ellisonun sözlərinə görə, Steinfield və Lampe (2007) internetdə sosial şəbəkələr mövcud əlaqələri gücləndirmək üçün istifadə oluna bilər, beləliklə onlar onlayn və offline dünyalar arasında bir körpü kimi çıxış edirlər. Alter informasiya sisteminin xüsusi bir iş sistemi növü olaraq görməsinin faydalarını müzakirə edir. Biznes sistemi insanlar və ya maşınların müştərilər üçün xüsusi məhsul və xidmətlər istehsal etmək üçün resurslardan istifadə edən proseslər və fəaliyyətlər həyata keçirən bir sistemdir. İnformasiya sistemi informasiya əldə etmək, ünsiyyət, saxlama, geri çağırmaq, manipulyasiya etmək və göstərmək üçün xüsusi bir iş sistemidir. İnformasiya sistemləri bir tərəfdən məlumat sistemləri və digər tərəfdən əməliyyat sistemləri ilə əlaqələndirilir. İnformasiya sistemi informasiya verildiyi və ictimai yaddaşın forması kimi işlənən bir rabitə sistemidir. Bir

informasiya sistemi, insan qərarları və fəaliyyətlərini təşviq edən yarı formal bir dil olaraq qəbul edilə bilər.

Kompüter əsaslı informasiya sistemi əsasən planlaşdırılmış vəzifələrin bir qismini və ya hamısını yerinə yetirilməsi üçün kompüter texnologiyasından istifadə edir. Kompüter əsaslı informasiya sistemlərinin əsas komponentləri aşağıdakılardır:

- Hardware - bu məlumatlar və məlumatlar olan monitor, prosessor, printer və klaviatura kimi məlumatları qəbul etmək, işləmək və göstərmək üçün birlikdə işləyən cihazlardır.
- Proqram təminatı - hardware məlumatlarının emalına imkan verən proqramlardır.
- Verilənlər bazası - əlaqəli məlumatları ehtiva edən əlaqəli faylların və ya cədvəllərin toplanmasıdır.
- Şəbəkələr - müxtəlif kompüterlərə resursların yayılmasına imkan verən birləşdirən sistemdir.
- Prosedurlar - yuxarıda göstərilən komponentlərin proses biliklərini birləşdirmək və üstünlük verilən məhsulu istehsal etmək üçün istifadə edilmiş əmrlərdir.

İlk dörd komponent (hardware, proqram təminatı, verilənlər bazası və şəbəkə) informasiya texnologiyaları platformasını təşkil edir. IT heyəti bu komponentləri təhlükəsizlik tədbirləri, riskləri və məlumatların idarə edilməsinə əməl edən informasiya sistemləri yarada bilməsi üçün istifadə edə bilər. Bu tədbirlər informasiya texnologiyaları xidmətləri kimi tanınır. Bəzi informasiya sistemləri təşkilatların bir qismini dəstəkləyir, digərləri isə bütün təşkilatlara dəstək verir və digərləri isə təşkilatların dəstək qruplarını dəstəkləyir. Xatırladaq ki, bir təşkilat daxilində hər bir şöbə və ya funksional sahə ərizə proqramları və ya informasiya sistemlərinin öz toplusuna malikdir.

Maliyyə və uçotda menecerlər gəlir və biznes fəaliyyətini proqnozlaşdırmaq, pul vəsaitlərinin ən yaxşı mənbələrini və istifadələrini müəyyən etmək və təşkilatın əsaslı olduğunu və bütün maliyyə hesabatları və sənədlərinin dəqiq olduğunu təmini üçün auditlər aparmaq üçün IT sistemləri istifadə edir. Müəssisə informasiya sistemlərinin digər növləri vardır:

FAIS, əməliyyat prosessinq sistemləri, müəssisə resurslarının planlaşdırılması,

- Ofis avtomatlaşdırılması sistemi,
- idarəetmə məlumat sistemi,
- qərar dəstəyi sistemi,
- ekspert sistemi,
- inzibatçı idarəetmə paneli,
- təchizat zənciri idarəetmə sistemi
- e-ticarət sistemi.

Böyük təşkilatlarda İnformasiya Texnologiyaları İdarəsi, qayda olaraq, təşkilatlarda informasiya texnologiyalarının inkişaf etməsi, istifadəsi və tətbiqinə güclü təsir edir. İnformasiya sistemini inkişaf etdirməsi və istifadə olunması üçün bir sıra metodologiyalar və proseslər istifadə oluna bilər. Bir sıra inkişaf edənlər, sistem inkişafı dövrü (SDLC) kimi bir mühəndislik yanaşmasını istifadə olunur ki, bu da ardıcıl olaraq baş verən mərhələlərdə bir informasiya sisteminin inkişafı üçün sistemli bir prosedurdur. Son tədqiqat təşkilatın özü tərəfindən bu cür sistemlərin davamlı kollektiv inkişafının ölçülməsinə yönəldilmişdir. İnformasiya sistemi evdə və ya kənar sahələrdə inkişaf etdirilə bilər.

Bu, müəyyən komponentlərin və ya bütün sistemin kənarlaşdırılması ilə həyata keçirilə bilər. Xüsusi bir vəziyyət inkişaf qrupunun coğrafi bölgüsüdür (offshoring, qlobal informasiya sistemi). Langefors tərəfindən müəyyən edilən bir kompüter əsaslı informasiya sistemi texnologiya üçün tətbiq olunan bir vasitədir:

1. linqvistik ifadələrin yazılması, saxlanması və yayılması

2. həm də bu cür ifadələrin nəticələrinə görə.

İS adlanan tədqiqat sahəsi sistem analizi və dizaynı, kompüter şəbəkəsi, informasiya təhlükəsizliyi, verilənlər bazası idarə edilməsi və qərarların dəstəklənməsi sistemləri aid olmaqla, müxtəlif mövzulardan ibarətdir. İnformasiya idarəetmə biznesin məhsuldarlığı, proqramlaşdırma və tətbiqi tətbiqi, elektron ticarət, rəqəmsal media istehsalı, intellektual məlumatların emalı və qərarların dəstəklənməsi vasitələri də daxil olmaqla, biznes funksiyaları sahəsində məlumatların toplanması və təhlilində praktiki və nəzəri problemləri əhatə edir.

Rabitə və şəbəkə əlaqələri telekommunikasiya texnologiyaları ilə bağlıdır. İnformasiya sistemləri informasiya texnologiyaları intizamı daxilində informasiya sistemlərinin yaradılması üçün müxtəlif biznes modelləri və əlaqəli alqoritmik proseslər yaratmaq üçün nəzəri bilik və hesablamalardan istifadə edərək biznes və kompüter biliklərini birləşdirir. Kompüter İS dizaynında funksionallığı vurğulayaraq kompüterlər və alqoritmik proseslər, prinsiplər, proqram təminatı və donanma layihələri, tətbiqlər və ictimaiyyətin təsirlərini öyrənir.

Bir neçə İS tədqiqatçısı informasiya elmləri, mühəndislik, riyaziyyat, idarəetmə elmləri, kibernetika və s. kimi digər elmi intizamlarda köklənmiş informasiya sistemlərinin təbiəti və əsaslarını müzakirə etmişdir. İnformasiya sistemləri keyfiyyətli məlumatın əldə olunması üçün birlikdə işləyən qurğular, proqram təminatı, məlumatlar, insan və prosedurların toplusu kimi tanınmalıdır.

İnformasiya sistemləri, məlumatların sıx tətbiqini dəstəkləyən proqram və təminat sistemləridir. "İnformasiya sistemləri" məlumat modelləri, proses modelləri, alqoritmlər, proqram təminatı və s. təşkil edir. Sosial şəbəkə bütün dünyada sürətli bir artım tempi ilə inkişaf edir və bir çox istifadəçi media axınlarını birləşdirir. Qrafik vizuallaşdırma, mürəkkəb informasiyaları anlamaq üçün effektiv bir üsuldur. Mövcud vəziyyət, istifadəçilərin və kompleks əlaqələrin sayəsində ənənəvi şəbəkə vizualının həddən artıq olmasıdır.

Ümumiyyətlə, sosial media insanların istifadəçiləri haqqında çoxlu məlumatları olan sosial mülkiyyət növüdür. Sosial media bir çox imkan yarada bilər, məsələn, brendinq kommunikasiyası, reklam marketinqi. Ancaq praktik olaraq bir-birinə bağlılıq ünsiyyət demək deyil. Fikir və reklamı diqqətə çatdırmaq üçün sosial şəbəkələrdə faydalı linkləri müəyyənləşdirmək lazımdır. Sosial mediada çox sayda məlumat var olsa da, tamamilə təsadüfi deyil. Şəbəkə strukturunun ənənəvi vizuallaşdırılması qovşaqlardan (istifadəçilərdən) və əlaqələrdən (istifadəçilər arasındakı əlaqədən) ibarətdir.

Sosial şəbəkələr ən populyar internet resurslarından biridir. Rahat və intuitiv interfeys, istehlakçıların maraqlarını geniş əhatə edir. Kiçik bir sosial şəbəkənin yaradılması hətta IT texnologiyaları sahəsində də bilik tələb edən uzun və mürəkkəb bir proses hesab edilir. Lakin qaydalara riayət etmək və aktiv mövqe tutmaq lazımdır. Kütləvi kommunikasiya sistemində sosial şəbəkələr müzakirə olunur. Bunun əsas səbəbi onların media sistemində rolu və əhəmiyyətinin müəyyən olunması üçün onları araşdırmaqdan ibarətdir. Əsasən üç sosial şəbəkənin müqayisəsi aparılır. Hazırkı dövrdə sosial şəbəkələr, tələbələrin sosial, təhsil və iş həyatının tərkib hissəsidir (Lampe və digərləri, 2006; Murnan, 2006). Sosial şəbəkə proqramının istifadəsinin təbiətini öyrənmək əhəmiyyətli praktik və akademik dəyərləri əks etdirir. İnformasiya texnologiyası insanları ünsiyyət qurma üsulunu dəyişir. Gənc əhali, xüsusilə yaş qrupu 18-23 arasında e-poçt köhnə bir ünsiyyət mexanizmi olaraq qəbul edildi (Murnan, 2006). Artıq onlar Facebook və MySpace kimi onlayn sosial şəbəkələrə qoşulurlar. Onlar tez-tez bu saytlarda qeydiyyatdan keçmək üçün dostları ilə əlaqə saxlayırlar və ya offline rejimdə görüşdükləri yeni tanışlar barədə məlumatları alırlar. Statistika görə, proqramların sosial şəbəkələrə təsirləri çox daha yüksəkdir. Bu araşdırma, 1.440 birinci sinif şagirdi ilə bir araşdırmaya əsaslanaraq belə nəticəyə gəlməl olar ki, kollec birinci sinif şagirdlərinin 95% -i Facebook haqqında eşidib və bunların 84% -i Facebook üzvləri

olduğu məlum olub. Şəbəkələrin inkişafı 2003-2004-cü illərdə, My Space, Facebook, LinkedIn ortaya çıxması ilə əlaqələndirilir.

2008-ci ildən etibarən MySpace 110 milyon aktiv istifadəçiyə malikdir (Owyang, 2008) və Facebook 100 milyondan çox aktiv istifadəçi və 6 milyon aktiv istifadəçi qrupuna malikdir (Facebook Statistics, 2008). 2003-cü ildə başlayan MySpace, 2004-cü ildə başlayan Facebook-un mövcudluğu nəzərə alınmaqla insanlar sosial şəbəkələr üçün proqram hazırlamaq sürətində təəccüblənir. LinkedIn iş əlaqələrini qurmaq və saxlamaq üçün yaradılıbsa, MySpace sahibləri və Facebook ilk növbədə insan özünü ifadə və kommunikasiya ehtiyaclarını ödəmək üçün nəzərdə tutulub [7].

Facebook 2004-cü ildə yaranmış və son illər ərzində dünyanın ən populyar sosial şəbəkələrindən birinə çevrilmişdir. Facebook- Harvard Universitetində təhsil alan dörd şagird tərəfindən təsis edilib: Mark Zuckerberg, Eduardo Saverin, Dustin Moskovitz və Chris Hughes. İlk istifadə müddətində Facebook-dan yalnız Harvard tələbələri istifadə edə bilirdi. Daha sonra qeydiyyat Boston şəhərinin ali məktəblərinə, sonra isə .edu domainində e-poçt ünvanı olan bütün amerikalılar üçün açılmışdır. 2006-cı ilin sentyabr ayından etibarən, Facebook 16 yaşdan yuxarı olan bütün internet istifadəçilərinə çatdırılıb. Bu gün dünyanın ən sıx ziyarət edilən beş sahifəsindən biridir. Təəccüblü deyil ki, şəbəkənin aylıq auditoriyası 1,968 milyard nəfərdir. Bir az fərqli kommunikasiya mexanizmini istifadə edir və bu sahədə bir inqilaba gətirib çıxarır. 2011-ci ilin ortalarında aktiv istifadəçilərin sayı 700 milyonu keçib. Facebook, VKontakte və Twitter kimi sosial şəbəkələri yarandıqdan sonra dünyamız onlayn və offline olaraq bölündü. Twitter tarixçəsi 2006-cı ilin mart ayında başlamışdır. Əvvəlcə bu xidmət şirkətin işçilərinin eyni adı ilə ünsiyyətdə idi. 15 iyul 2006-cı ildə Twitter-də kütləvi informasiya vasitələrinə təqdim olundu: Proqrama göndərilən tweets anında istifadəçinin saytında nümayiş olunur və abunəçilərə dərhal çatdırılırdı. Bu gün Twitter İnternet istifadəçiləri arasında çox populyardır. SimilarWeb reytingində 12-cü sırada yer alır və 300 milyondan çox abunəçiyə sahibdir. Pulsuz foto və video paylaşma proqramı -

Instagram - 6 oktyabr 2010-cu ildə App Store-da nümayiş olundu. Bu, istifadəçilərə müxtəlif yerlərdə "tərbiyəçi" etmək, dostlarla görüşlər planlamaq və fotosəkillər dərc etməyə şərait yaratmışdır. Onların köməyi ilə müxtəlif qitələrdə bir-birimizlə ünsiyyət qura bilərik, musiqi dinləyə bilərik, kitab oxumalı, fotosəkillərini seyr edə bilərik. Sosial şəbəkələr həyatımızı çox sadələşdirdi və sıx şəkildə bağlandı.

III FƏSİL. SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏRDƏ KOMMUNİKATİV PROSESLƏRİN İDARƏ OLUNMASI

3.1. Azərbaycanda şəbəkədən istifadənin təhlili

Müasir cəmiyyətin kommunikativ məkanında sosial şəbəkələrin rolunu və yerini öyrənmək problemi də şəbəkələrin ictimai əlaqələr üçün qlobal koordinasiya mərkəzinə çevrildiyi, yalnız normativ vacuumu deyil, sosial sistemlərdə kommunikativ prosesləri də tənzimləyə bilər. 1990-cı illərin ikinci yarısında internetin partlayıcı inkişafı və əlaqəli kommunikasiya texnologiyaları baş vermişdir. XIX əsrin sonlarında İnternetdə 300 milyondan çox həmişə bu serverlərə qoşulmuşdur. Sosial şəbəkələr müasir cəmiyyətin həyatında artan bir yer tutur, şəbəkələrin özləri və qeydiyyatdan keçmiş istifadəçilər sayı artmaqdadır. Çox insanlar tərəfindən, ünsiyyət standartlarının dəyişdirilməsi prosesinin mürəkkəb prosesi mozaika məkanında, xaotik yönümlü mədəniyyətdə cəmiyyətin batırılması kimi qəbul olunur və bu şəbəkənin fərdinin dəyər yönümləri ilə bağlı məsələni qaldırır. Bu tədqiqat sahəsi sosial şəbəkələrin öyrənilməsini müasir cəmiyyətin kommunikasiya məkanının qurulması vasitəsi kimi öyrənir. Sosial şəbəkələrin kompleks analizi, şəbəkə ünsiyyətinin müasir sosial həqiqət kimi bir fenomen olması, onların konstruktiv potensialının müəyyənləşdirilməsi sosial fəlsəfə, sosiologiya, kommunizm, sosiologiya və virtualizasiyasında fənlərarası yanaşma və işlərin öyrənilməsini tələb edir. 1990-cı illərin II yarısından bəri xüsusilə yeni İKT və internet cəmiyyət həyatının seçilmiş sahələrində fəal bir şəkildə istifadə edilmişdir. Mədəniyyət, sosial-iqtisadi və siyasi çevrilmə proseslərində sosioloqlar, siyasətçilər, fəlsəfələr, hüquqşünaslar və iqtisadçılar üçün maraq məsələsi olmuşdur.

Şəbəkə ünsiyyəti fenomeninin araşdırılması ilə bağlı nəzəri və metodoloji tədqiqatlar "kommunikasiya" səviyyəsini yeni bir anlaşıma səviyyəsinə qaldırır. Bunlara MA tədqiqatları daxildir. Vasilik, E.P. Belinskaya, A.E. Voiskunsky, A.B. Nazarchuk,

L.V. Nurgaleeva və digər müasir tədqiqatçılardır. Müasir sosial şəbəkə araşdırmaları sosial şəbəkələrdə informasiya təhlükəsizliyinin, onların fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini, sosial şəbəkənin geometrik konfigurasiyası və informasiya istiqamətinin şərtləri ilə bağlıdır.

Qorunması vacib olan əsas müddəalar:

1. Cəmiyyətdəki ierarxik əlaqələrin ontologiya əks etdirən klassik kommunikasiya paradigmasını öyrənməkdə paradigmatik inkişaf sosial tərəfdaşlığın ontologiya və qarşılıqlı anlaşılan ünsiyyət bütövlüyünün formalaşdırılmasına, sektorlararası ünsiyyətin ontologiyasını və şəbəkənin xüsusi xüsusiyyətlərini əks etdirən fənlərarası ünsiyyət nəzəriyyəsinin yaranmasına gətirib çıxardı. Müasir ictimai cəmiyyətin yüksək səviyyəli məlumatlarını əhatə edən və istənilən bir sosial dialoq həyata keçirən müxtəlif kommunikasiya qurğuları (yer, temporal, mövzular, subyektlər) yaradan sosial və texniki nəzəriyyə anlayışı - həqiqətin simbiozudur. dərəcə: şifahi, yazılı, audiovizual.
2. Sosial şəbəkələr müasir sosial-mədəni kontekstdə media ilə müqayisə edilir və mətbuatın bütün funksiyalarını yerinə yetirir. Bu müntəzəmlik, əlçatanlıq, maliyyə meyarları və meqabit meyarları baxımından ən təsirli ünsiyyət vasitəsidir. Ənənəvi mətbuat orqanları ilk növbədə məlumat toplayan, sonra da sıralayan və yayıyan mərkəzlər kimi fəaliyyət göstərir. Sosial şəbəkələr global xarakter, demokratiya və eyni zamanda nəzarətin olmaması ilə müəyyənləşdirən potensial sonsuz sayda müstəqil toplama və yayma mərkəzləri ilə xarakterizə edilir. Bu xüsusiyyətlər müasir cəmiyyətin kommunikativ sahəsinin təşkilində yeni semantik strukturlar yaradıb.
3. Sosial kapital şəbəkənin inkişafının mənbəyidir və onun fəaliyyətinə bağlıdır. Etibarlı bir fenomen, mövzunun təməlidir və mövzunun müəyyən bir insanı qorumasını təmin edir. Digər tərəfdən, sosial şəbəkə operatoru öz funksiyalarını

müəyyən edən və cari şəbəkə ehtiyacları kimi cazibədar olan bir sıra motivləri və ehtiyacları var. Sosial şəbəkə çox funksiyalıdır. Effektiv bir şəbəkə nəticəsində, sosial şəbəkə infrastrukturunun yaradılması, məlumatların becərilməsi və sosial şəbəkə & biznes, iş, biznes və dostluq üçün şəbəkə səmərəliliyinin artırılması lazımdır.

4. Müasir informasiya cəmiyyətində sosial şəbəkələrin arxioloji vəziyyəti sosial şəbəkələrin dövlətin və digər sosial institutların ineffektivliyindən yaranan məcburi bir mexanizm olmasıdır. Digər tərəfdən, onlar sosial və hökumətlərarası birliyini təmin edən, digər sosial institutları dolduran universal sosial mexanizmdir. Şəbəkə ünsiyyətinin dəyər aspektləri, şəbəkələrin müasir kommunikasiya sahəsinin qurulmasına kömək edən, müasir cəmiyyətin təhsil, elmi, innovasiya, siyasi və iqtisadi sahələri daxil olmaqla, yeniliklərin yayılmasına yardım göstərməsidir.

Şəbəkə mediası auditoriyasının xüsusiyyətlərini yeni bir anlayışla təmin edir, yalnız sosial şəbəkə prinsiplərini təhlil etmir, həm də qarşılıqlı təsir göstərir və manipulyasiya edir kommunikasiya proseslərinin əhəmiyyətini proqnozlaşdırmağa imkan yaradır. Bu gün şəbəkə rabitəsi yalnız nəzəri deyil, bununla yanaşı bir təcrübi fenomendir. E-poçt, söhbət otağı, mesajlaşma xidmətləri, forumlar, bloqlar, onlayn icmalar - elektron informasiya mübadiləsinin dəyişən və dəyişən dinamikasını nümayiş etdirir. Ünsiyyətdə müasir fəlsəfi əlaqələr müxtəlif sosial sahələrdə kommunikasiya və kommunikativ texnologiyaların yeri və rolu, kommunikasiya mediasının intensiv inkişafı nəticəsində yaranan dəyişikliklə müəyyən edilir. Texnoloji inkişaf prosesləri və fəaliyyətlərin avtomatlaşdırılması istehsal proseslərindən idarəetmə proseslərinə ictimai sistemlərdə "ağırlıq mərkəzini" köçürmək mümkün olub, bu da əsas yükün dəqiq ünsiyyətin təşkilinə düşür. Rabitə, intersubjectivity və dialoq mövzusu XX əsrin fəlsəfəsindəki əsas mövzulardan birinə çevrilir. Bir çox cəhətdən, müasir

kommunikasiya işlərinin üzünü müəyyən edən nəzəri amil dilin reallığına dair fəlsəfi və elmi düşüncələrin qaytarılmasıdır. 80-ci illərdə kommunikasiyanın təbiəti ilə bağlı fikirlərin ortaya çıxması sosial nəzəriyyənin mərkəzinə gətirib çıxarır. Sosial kommunikasiyanın "ontologiya" arzusu XX əsrin ortalarından bəri "kommunikativ" fəlsəfi problemlərdə ən vacib tendensiya olmuşdur. İnformasiya cəmiyyəti nəzəriyyəsi XX əsrin sonlarında kommunikasiya işlərinə yeni yanaşmaların inkişafında əhəmiyyətli rola malik idi. 1990-cı illərdə "şəbəkələşmə" sosial və fəlsəfi biliklər nəzəriyyəsinin inkişafı, M. Castelsin işini böyük dərəcədə stimullaşdıran, qloballaşmanın şəbəkə təsirlərini araşdırır və şəbəkə konsepsiyasını təklif edir. Əsas aktyorlar şəbəkə iştirakçılarını dəyişdirən və aktyorların mövqeyi mərkəzlər arasındakı məsafədən asılı olan resurslardır. İnternet bütünlüklə sosial-mədəni bir fenomen olaraq ünsiyyət texnologiyasına və ünsiyyətə özü verdikləri xidmətlərdən keçər. Sosial şəbəkələr müasir sosial-mədəni vəziyyətdəki sosial media ilə müqayisə edilə bilər. Şəbəkə çoxlu qovşaqların çevik və eyni zamanda qarşılıqlı əlaqələr yaratma qabiliyyətinə əsaslanan sosial məkan yaratmaq üçün universal bir üsuldur.

Sosial şəbəkələrin bir-biri ilə əlaqəli tərəflər arasındakı şaquli bir əlaqədir. Müasir bir cəmiyyətdə sosial şəbəkələrlə əlaqə qurma problemini həll etmək problemi kommunikasiya, effektivlik, ehtiyaclar, məqsədlər və şəbəkə istifadəçilərinin iştirak səviyyəsinə əsaslanır. Şəbəkə bağlantısını müəyyənləşdirmək üçün meyarları nəzərə almaq vacibdir. Şəbəkə ünsiyyətinin ən vacib xüsusiyyəti sosial şəbəkə fəaliyyəti vasitəsilə sosial kapitalın əldə olunması və yaradılmasıdır. Sosial kapital şəbəkə ünsiyyətinin formasını müəyyənləşdirir. Rabitə iştirakçılarının ehtiyacları, məqsədləri və səbəbləri informasiya axınına və informasiya axınının sürətinə əsaslanan sosial şəbəkə tendensiyalarından və sistem artımından təsirlənir.

Sosial mübadilə nəzəriyyəsi iqtisadiyyatın əsas prinsiplərinə əsaslanır və bir şəxsin bir bazarda aparılan əməliyyatlarla müqayisəsini izah edir. Teorem insan sosial davranışının faydaları maksimuma çatdırmaq və xərcləri azaltmaq arzusuna əsaslanan

prinsipdən başlayır. Bununla birlikdə maksimum məmnuniyyətini təmin etmək üçün qəbul edilmiş mükafatların səviyyəsi qarşılıqlı təsir prosesində xərclənmiş təxmin edilən xərclərdən daha çox olmalıdır. Sosial dəyişiklik nəzəriyyəsində qarşılıqlı faydalar təmin etməklə sosial əlaqələrin qurulacağı və saxlanacağı gözlənilən xərc-fayda analizi ilə əlaqələr qiymətləndirilir (Zafirovski, 2003). Sosial dəyişiklik nəzəriyyəsinin lideri olan Homans (1958), mədəni və sosial mühitlərin hərəkətə təsir etdiyini və psixoloji amillərin yalnız aid olduğunu rədd etdi.

Bundan əlavə, bir çox teorisor sosial dəyişiklik nəzəriyyəsinə nəzər saldı və ictimai, iqtisadi, siyasi və tarixi kontekstlərin sosial dəyişikliyin rolunu vurğuladı. Sosial dəyişiklik nəzəriyyəsindəki əsas fərziyyət güc məsələsidir. Sosial dəyişiklik zamanı daha çox resursları olan insanlar başqalarına nisbətən güclüdürlər. Bu güc yalnız potensial mükafatların və cəzaların nəzarəti ilə deyil, başqalarının düşüncələrini və hərəkətlərini təsir etmək qabiliyyətinə də tətbiq oluna bilər. Bu nəzarət, Ripa & Carrasco, 2007-ci ilə əsaslanan öz mükafatına əsaslanır. Sosial şəbəkələr kontekstində obyekt münasibətləri nəzəriyyəsi insanların özlərini statusu olan fərdi şəxslər kimi qurmağa meyli olduğunu və sosial şəbəkələrində olanlara bağlanmağın zəruriliyini vurğulayır. Bu əlaqələrin əhəmiyyəti əslində tam şəkildə başa düşülə bilməz, ancaq daxililəşmə güclü və mənalı bir varlıq qazanır və özünə hörmətini tamamlayır. Bu əlaqələrin mənası və dəyərinin şərtləri təbiətdəki subyektiv ola biləcək virtual kommunikasiya əsasında qurulmuşdur.

Sosial şəbəkələrin təcrübəsinin müəyyən hissəsi kimi, istifadəçilər öz onlayn sahələrində kommunikasiya təcrübəsinin keyfiyyətini öz fərdiliyinə daxil edə və səciyyələndirə bilirlər. Mətn və internet əlaqələrinin fəaliyyəti virtual münasibətlər dünyasına kömək edir və istifadəçilərə sosial şəbəkə içərisində başqalarının zehni nümayəndəliklərini daxililəşdirməyə imkan verir. Bir qarşılıqlı üz-üzə olmadığı üçün insanlar bu münasibətlərdə mənə daxil etmək üçün yaradıcı təxəyyül və dizaynlara etibar etməlidirlər. Buna görə, hər bir istifadəçinin daxili dünyası onların real sosial şəbəkəsində aydın görünə biləcək şeylərdən çox fərqli ola bilər.

Azərbaycan şəbəkəsinin tarixi tədqiqatında Azərbaycanda internetin müxtəlif mərhələlərini təsvir etmək olar. Seçilmiş ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda internetdə kaos da var idi. Bu kaosun səbəbi ticari internet xidmətlərinin dünya miqyasında genişləndirilməsi və ölkədə xüsusi mülkiyyətin birbaşa təsiridir. Həmin dövrdə bütün hüquqi sistem ölkədə mülki hüquqların genişlənməsinə və innovasiyalarla işləməyə çalışmış və bu cür qeyri-müəyyən münasibətlərin gedişini tənzimləyən hüquqi çərçivə ilə əlaqələndirilmişdir.

Azərbaycanda İnternetdən istifadənin ilk illərində İnternetə aid formalaşma və sənədlərin olmaması, xüsusilə də domenlərin adi yazılı formada yazıldığı, mülki qaydalara tam riayət edilməməsi ilə müşayiət olundu.

Digər bir problem internetlə bağlı dövlət siyasəti ilə bağlı idi və bu, onun inkişaf yolunda əlavə maneələr yaradıb. Ekspertlərin fikrinə əsaslanaraq, son bir neçə ildə internet infrastrukturunun qeyri-müəyyənliyi Azərbaycanda hüquqi, institusional və telekommunikasiya bazası olmuşdur. Birinci mərhələnin ikinci yarısından etibarən, Rabitə Nazirliyi, İnternetin dövlət siyasəti hökumət tərəfindən deyil, İnternetin ünsiyyət vasitəsi kimi yaradılmışdır. İnternetin hüquqi inkişafının ikinci mərhələsi 1999-cu ildən başlayaraq, "İnternetdə İnkişafın Qlobal İnkişafı Konsepsiyası" nın qəbul olunması və onun mövcudluğu Rabitə Nazirliyi tərəfindən aparılan işlər barədə hesabatların təhlili aparılmaqla başladı. Bu nazirlik daha sonra qəbul edilmiş və Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinə çevrilmişdir. Bu qanunu qəbul edərkən, İnternetdə "İnternet Bağlantılarının İnkişafı Konsepsiyası" ilə bağlı bəzi məsələləri nəzərdə tutur, sonra isə Rabitə və Yüksək texnologiyalar Nazirliyi internet fəaliyyətini tənzimləyən müxtəlif normaları qəbul edir. İnternet bir rabitə xidmətidir. Və ən təəccüblü haldır ki, bu sənədlər hələ də qüvvədədir və istənilən istifadəçi www.mincom.gov.az saytında, "Rabitə xidmətlərindən istifadə qaydaları" saytına müraciət edə bilər, bu da Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyidir. "İnternet-rabitə xidmətlərinə çıxış qaydaları" nın qəbul edilməsi Rabitə Nazirliyinin müəyyən ünsiyyətləri üçün cəsarətli, lakin kifayət

qədər kommunikasiya mərhələsidir. Bu sənəd İnternet, CD-ROM, WWW, TCP / IP, ON-LINE və daha çox təsvir edir. Bəzi təriflər yanlış şərh olunur və qaydalar tamamilə dəyişdirilməlidir və ya ləğv edilməlidir. AR-in Rabitə Nazirliyinin Əsasnaməsinə uyğun olaraq, öz səlahiyyətləri daxilində beynəlxalq rabitə xidmətləri üçün tariflər və ödənişlər, habelə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin əsas kommunikasiya xidmətləri göstərilməlidir. Azərbaycan Respublikası Rabitə Nazirliyinin Nizamnaməsində göstərilən tariflər. 06.09.2001-ci il tarixli 249 nömrəli AR Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiqlənməmişdir. Buna görə Rabitə Nazirliyinin Sifarişi köhnəlmiş və qanunsuz hesab edilmişdir. Bundan əlavə, tətbiq edilən tariflər iqtisadi əsaslandırılmalıdır.

İkincisi, bu dəfə hüquqların pozulması bir istifadəçi deyildir və internet provayderləri dövlət internet provayderləridir. Nazirlər Kabinetinin 08 noyabr 2000-ci il tarixində 33 nömrəli Fərmanına əsasən, 13 mart 2001-ci ildə 91 (BGTU) yeni alternativ kommunikasiya xidmətlərinin yaradılması üçün Bakinternet yaratmağı qərara aldı. Digər telekommunikasiya növləri üçün yalnız qeydiyyatdan keçmiş telekommunikasiya operatorları və lisenziyalar göstərilən kommersiya fəaliyyətinə daxil edilə bilər.

Azərbaycanda telekommunikasiya, televiziya, radio, sabit və mobil telefonlar ilə bağlı lazımi məlumatlar verilir. Son illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır və ölkənin informasiya-telekommunikasiya texnologiyaları sektorunun inkişafında irəliləyiş əldə etdiyi təəccüblü deyil. Ancaq hələ də çətinliklərlə qarşılaşır. Bunlara zəif infrastruktur və tənzimlənməmiş telekommunikasiya qaydaları daxildir. O, Azərbaycanın Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin (RİTN) direktoru və təşkilatçılığı ilə Aztelekom-da öz rolunu yerinə yetirən operatorudur.

Azərbaycanın telefon sistemi Azərbaycan vətəndaşlarının və kiçik və orta biznesin istifadə etdiyi müasir mobil telefonların, eləcə də artan orta siniflərin, böyük kommersiya şirkətlərinin, beynəlxalq şirkətlərin və dövlət məmurlarının çoxu tərəfindən istifadə edilən müasir sovet texnologiyalarının birləşməsidir. Ortalama 200 min nəfər

vətəndaş telefon rabitəsi üçün gözləyir; İnternet və e-poçt bütün böyük şəhərlərdə və bəzi uzaq şəhərlərdə mövcuddur.

Azərbaycanda şəbəkədən geniş istifadə edilir. Müəyyən biliklərə yiyələnmək, yeni məlumatlara yiyələnmək üçün sosial şəbəkə vacib aspekt hesab edilir. Ölkəmizdə istifadə edilən şəbəkələr:Facebook,Instagram Odnoklasnik Twitter Instagram Telegram Whatsaap Line Viber hesab edilir.

Facebook Azərbaycanda ən populyar sosial şəbəkə hesab edilir. Bu, müxtəlif faktorlar səbəbindəndir - Facebook, VKontakte və Odnoklassniki kimi bəzi rus sosial şəbəkələrindən texniki olaraq daha inkişaf etmiş reklam və işinizi təbliğ etmək üçün müəyyən imkanlar təklif edir. İkincisi, Facebook Azərbaycan istifadəçiləri tərəfindən tamamilə istismar olunur. Facebook istifadəçilərin sayı gündən günə artmaqdadır. Ölkədə Twitter və ya Google kimi digər sosial şəbəkələrdən geniş istifadə edilir, lakin məşhur deyildir. Azərbaycanda bir sıra sosial şəbəkələrin istifadəsi geniş miqyaslıdır. Sosial şəbəkələrin bir çoxu ölkəmizdə qəbul edilir.

Bir ölkənin əhalisini bir sosial şəbəkənin istifadəçi bazası ilə müqayisə edə bilərik, lakin bu dəqiq məlumat hesab edilmir. Bu məlumatlar əsasən faydasızdır və əlinizdə lazımi resursları olmadıqda, istifadə oluna bilməz. Digər tərəfdən Facebook və digər sosial şəbəkələrdə neçə azərbaycanlı istifadəçinin olduğunu bilmək çox çətin məsələdir.Çünki bir şəxsin bir neçə adla şəbəkədən istifadə edə bilmək hüququ mövcuddur. Sosial şəbəkə isə daha mürəkkəb bir vasitədir.

Şəbəkənin ən böyük avantajı hər zaman yanında olduğunu bilməkdir.İnkişaf etmiş sosial şəbəkələrin son xəbərlərin alınmasına,ticarət qurmağa, istənilən dildən istifadə edə bilmək üçün böyük fürsət hesab edilir.Sosial şəbəkələrin istifadə olunduğu ölkədən asılı olmayaraq dezavantajları da mövcuddur. Hec kəs sosial şəbəkələrdəki qurmalara rast gəlmək istəməz. Lakin istifadəçi sayının çox olması bu cür hadisələrlə qarşılaşma ehtimalını istinad etmir. Sosial şəbəkə ilə əlaqəli bütün məlumatlar, bütün şəkillər, şərhlər və hadisələr - bunların hamısı arxivdə saxlanılır - Facebookun və digər

çəbəkələrin serverlərində saxlanılır. Profiliniz silinmiş olsa belə, bütün tarixiniz qeydləriniz üçün qeyd olunacaq.

Heç bir spesifik dəyişiklik olmasa, Facebook sosial şəbəkəsi Azərbaycanda istifadəçilər üçün prioritet sosial şəbəkə olacaq. Sosial şəbəkələrlə müqayisədə, Facebook texniki cəhətdən inkişaf edir (sinif yoldaşları, VKontakte) və şəbəkə istifadəçiləri üçün bəzi faydalar var. Xüsusilə Facebook, böyük, mürəkkəb reklam təklif edir - Facebook-da "biznes istifadəçiləri" tərəfindən fəal istifadə edilir. Bundan əlavə, sosial şəbəkə dostları, qohumları, tanışları və digərləri ilə ünsiyyət üçün populyar bir yerdir. Ayrıca, Facebookdan ayrılmadan oyun oynama və ya maraqlı xəbərlərə abunə olma imkanlarını istisna etmirik WhatsApp əsasən Android istifadəçiləri tərəfindən istifadə olunan bir xəbərdarlıqdır. Dünyadakı sosial şəbəkələrdə, mən əminəm ki, "insanlar" üçün əlavə sosial şəbəkə yaratmaq həqiqətən müdrik deyil. Müəyyən bir yerə diqqət etmək vacibdir. Buna görə inkişaf üçün daha az yer tutacaq və Facebook kimi böyük şirkətlərlə rəqabət aparmayacaq. LinkedIn ilə birlikdə Twitter öz inkişaf yollarına sahibdir.

3.2. İqtisadi inkişaf prosesində şəbəkələrin istifadə istiqamətləri

İqtisadi inkişaf - iqtisadiyyat, istehsal qüvvələri, təhsil, elm, mədəniyyət, həyat standartları və həyat keyfiyyətinin insan kapitalının yaxşılaşdırılması, tədricən keyfiyyət və struktur dəyişiklikləridir.

İqtisadi inkişaf sosial əlaqələrin inkişafını nəzərdə tutur və buna görə də iqtisadiyyatın iqtisadi quruluşunun və maddi sərvətlərin paylanması tarixən inkişaf etmiş şərtlərində fərqlənir. İqtisadi inkişaf insanların həyat səviyyəsini yüksəltmə, keyfiyyəti və azadlıqlarını artırma bacarığıdır. İqtisadi artım kəmiyyət dəyişikliyi - zamanla eyni malların və xidmətlərin istehsalının və istehlakının artırılması prosesidir.

İqtisadi inkişaf bütövlükdə iqtisadiyyatda müsbət keyfiyyət dəyişikliyi, istehsalatda innovasiya, məhsul, xidmət, idarəetmə və yenilikdir.

Cəmiyyətin iqtisadi inkişafı, iqtisadi artım, innovativ iqtisadiyyat və iş dünyasında sahibkarlıq sektoru yaradılması, iqtisadiyyatdakı struktur dəyişiklikləri, əmək məhsuldarlığının artırılması və əhalinin həyat keyfiyyəti çox yönlü bir prosesdir. İnkişaf proseslərinin səmərəliliyi böyük ölçüdə iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin effektivliyi və dövlətin və onun qurumlarının səmərəliliyi ilə müəyyənləşdirilir.

İqtisadi inkişafın müxtəlif modelləri var. Lakin, onun müxtəlifliyinə və milli xüsusiyyətlərinə görə, bu prosesi müəyyən edən ümumi nümunələr və parametrlər mövcuddur. İEO və inkişaf etmiş ölkələr üçün yüksək investisiyalar və effektiv məhsuldarlıq, aşağı korrupsiya, yaxşı idarəetmə, innovasiya sisteminin səmərəliliyi, yüksək rəqabətli iqtisadiyyat, davamlı ÜDM artımı və uzunmüddətli GNI sayəsində artan insan kapitalı və əhalinin həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq istiqamətində inkişaf edir.

Digər tərəfdən, dünyanın bütün uğurlu ölkələri durğunluq, böhran və iqtisadiyyatın uzunmüddətli inkişafı və dövrü inkişafı ilə xarakterizə edilir.

İqtisadiyyatın ənənəsinə görə ölkələr fərqlənir :

pre-sənaye iqtisadiyyatı ilə (adətən əsas iqtisadiyyat və ya əsas payı olan bir ölkə);

qarışıq iqtisadiyyat;

sənaye iqtisadiyyatı ilə;

bilik iqtisadiyyatı olan ölkələr;

postindustrial iqtisadiyyatı ilə;

Ümumi inkişaf baxımından ölkələr aşağıdakı ölkə qruplarına bölünür: İEO effektiv innovativ iqtisadiyyatı olan ölkələrdir. Bunlar əsasən OECD ölkələridir. Bunlar ABŞ, Almaniya, İsveç, Yaponiya, Finlandiya, Avstraliya, Sinqapur və başqalarıdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə informasiya iqtisadiyyatının və informasiya sektorunun mühüm bir sektoru yaradılmışdır. İEO insan kapitalı informasiya sənayesinin inkişafında əsas

istehsalçı amil olmuşdur. Onun payı milli sərvətinin 80% -dəkdir. Yenilikçi iqtisadiyyatı olan dünyanın qabaqcıl ölkələri elm adamları və innovativ ideyaların rəqabət qabiliyyətli məhsullar və yüksək texnologiyalara tətbiq edilməsinə imkan yaradıblar.[6]

İnsan kapitalına olan yüksək investisiyalar onlara elm, təhsil, tibb, yüksək texnologiya və bilik liderliyini verir. İnkişaf edən ölkələr həyat keyfiyyətini, milli insan kapitalının, ümumi daxili məhsulun və adambaşına düşən ÜDM-in (kiçik neft ölkələri istisna olmaqla), iqtisadi rəqabət qabiliyyətliliyini, iqtisadi azadlıq indeksi və digər aspektlərini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Ölkənin iqtisadi inkişafının əsas göstəriciləri İnsani İnkişaf İndeksi və adambaşına düşən ÜDM-dir. Böyümə və inkişaf bir-biri ilə əlaqəlidir, lakin uzunmüddətli inkişaf üçün əsas olan iqtisadiyyatın inkişafıdır. Buna görə böyümə və iqtisadi inkişaf nəzəriyyələri bir-birinə bağlıdır və bir-birini tamamlayır.

İqtisadiyyatın böyüməsi və inkişafı üçün əsas vasitələr insan kapitalı və onun yaratdığı yeniliklərdir. Ölkələri inkişaf baxımından müqayisə etmək üçün bir çox göstəricilərdən istifadə etmək olar:

Əhalinin adambaşına düşən ÜDM;

Əhalinin keyfiyyəti və həyat səviyyəsi;

İqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyəti;

Əmək məhsuldarlığı və iqtisadi səmərəliliyin digər göstəriciləri;

Adam adambaşına düşən insan kapitalının dəyəri, keyfiyyəti və məhsuldarlığı;

Dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya;

Korrupsiya səviyyəsi;

Dünyanın aparıcı reytinglərində yeri;

Dünyanın aparıcı reyting agentliklərinin maliyyə və iqtisadi reytingləri;

İqtisadiyyatın strukturu, xammal iqtisadiyyatının payı;

Əhalinin adambaşına əsas növ məhsulların istehsalı;

Həqiqi tərəqqi göstəricisi.

Ölkənin inkişafının ən mühüm göstəriciləri iqtisadiyyatın inkişafı və sabitlik, təhsil, mədəniyyət, təhsil, tibb, elm həyat keyfiyyətinin əhalisi olan insan kapitalının komponentlərinin investisiya həcmidir.

İEOÖ iqtisadiyyatlarda Dünya Bankının telekommunikasiya investisiyalarının təxminən 20 faiz olduğu təxmin edilir. İnvestisiyaların geri qaytarılması ilə yanaşı, ümumi iqtisadiyyatın 15-30 faizini təşkil edir. Bundan əlavə, dəmir yolu, enerji, turizm, bankçılıq və kənd inkişafı sahələrində telekommunikasiyaların köməyi ilə "çox böyük iqtisadi nəticələr" əldə edilir.

Kompüter şəbəkələri telefon infrastrukturu üzərində nisbətən kiçik marjinal xərclər ilə işləyir və bu iqtisadi fayda artırır. Köhnə Sovet İttifaqında Relcom şəbəkəsinin (RELIable Communication) müvəffəqiyyətini düşünək. Relcom 1989-cu ilin aprel ayında Moskva şəhərindəki kiçik avtobuslar və 2800 və 9600 bit / s modemləri ilə əlaqəli kompüterlər (286 və 386) ilə yaradılmışdır. 1990-cı il avqustun 22-də Helsinkidən Moskvaya paketli elektron poçt və Usenet xəbərləri üçün saatlıq telefon zəngləri ilə beynəlxalq bir İnternet bağlantısı açdılar. 1993-cü ilin sentyabr ayına kimi Relcom, təxminən 7000 təşkilat və təxminən 200 min istifadəçi ilə 162 bölgəyə və şəhərə bağlıdır [19] .

Kommunist rejimi ilə başladığına baxmayaraq, Relcom başlamasından kommersiya trafikinə girdi və qurulduqdan bir il sonra ticari olaraq aktiv oldu. Şəbəkə daxili bazar və işgüzar əlaqələr, beynəlxalq əməliyyatlar və koordinasiya üçün istifadə edilmişdir. Usenetin 1994-cü ildəki mesajında, Relcom-in qurucu ortağı Vadim Antonov, Relcom şirkətinin sosial və kommersiya təsirinin ABŞ-da internetdən daha böyük olduğunu düşünür. Relcom qeyri-adi deyildir, İEOÖ-də şəbəkələr adətən universitet və tədqiqat ictimaiyyətində başlanır . Ancaq bu tək nümunə deyil. Gananın yeni şəbəkələrindən biri qurulduğu gündən etibarən kommersiya trafikinə girdi və 89 müştərinin 36-sı iş yerindən səkkiz ay keçdi.

Şəbəkələr təchizatçılar, müştərilər və digər maraqlı tərəflərlə beynəlxalq ünsiyyət qurur. Şəbəkələr, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün kütləvi, qlobal bazarları açmağa kömək edə bilər. Mövcud resursları qısaca nəzərdən keçirək.

Kompüter şəbəkələri şəbəkənin həddi ilə müqayisədə daha bahalıdır, telefonların infrastrukturunu və paradoksal olaraq infrastrukturunu pisləşdirir. İnkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlarda televiziya kanalına qoyulan investisiyalar inkişaf etmiş ölkələrə nisbətən daha yüksəkdir. Məsələn, Çin 40 milyard dollardan çox sərf etməyi planlaşdırır və Bell Canada hər il 2000-ə bərabərdir. Özəlləşdirmə dalğası bir sıra amillərdən, o cümlədən Çili, yerli və uzun yol marşrutlarında güclü rəqabətə və yaxşı investisiya qoyuluşuna malikdir [11].

Beynəlxalq münasibətlər daxili tələbatın artması və optik gücün ötürülməsi və peyk texnologiyasının sürətli artması səbəbindən daha sürətli olur. Hardware və istifadəçi proqramı. İEOÖ, əsasən, Intel əsaslı kompüter, pay və qabaqcıl texnologiya onları daha əyləncəli şəkildə salır. Daha sonra güclü kompüterlər, proqram təminatı xərclərini və öyrənmə xərclərini azaltmağa kömək edir. Şəbəkə hardware və proqram təminatı kompüterləri və kommunal şəbəkələrin istifadə edilməsi üçün kifayətdir. 486 "köhnə" kompüter əsasən "Shell" hesablarını yüzlərlə istifadəçiyə bir router və ya onlayn mağazaya beynəlxalq bir link kimi təqdim edə bilər.

Biz mobil telefonların iqtisadi artımda müsbət və əhəmiyyətli bir təsiri olduğunu görürük və inkişaf etmiş ölkələrdə inkişaf etməkdə olan ölkələrlə nisbətdə bu təsir iki dəfə çox ola bilər. Bu nəticə planlaşdırma ilə uyğun gəlir. 1996-cı ildə yaradılan iqtisadiyyat tam sabit şəbəkələrlə təchiz olunmuşdur. İnkişaf edilən dünyada mobil şəbəkələrin əlavə edilməsi əhəmiyyətli dərəcədə əlavə dəyərə malik idi: qeyri-rezidentlərə mobil rabitə və ödəniş sxemləri daxilində sabit xətlər üçün mövcud olmayan əlavə dəyərlər daxil edilməsi. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə artım tempi çox yüksəkdir, çünki mobil telefonlar ümumilikdə geniş bir rabitə şəbəkəsi təmin edir; Buna görə sabit marşrutların informativ rolunu dəyişdirir. Mobil rabitə inkişafının genişləndirilməsi

üçün dividendlərin artırılması ölkələr üçün çox vacibdir. Eyni dövrdə yüksək gəlirli ölkələr üçün də cib telefonu əhəmiyyətli dərəcədə əhəmiyyət daşıyır. Məsələn, 1996-2003-cü illərdə İsveçdə mobil telefonların ən yüksək nüfuzuna sahib olan 100 nəfərlik orta mobil cihaz əhalisinin ortalama penetrasiya nisbəti vardı. Eyni dövrdə, Kanadada orta hesabla 26/100 mobil nüfuz dərəcəsi var idi. İnandırıcı ki, başqalarının hamısı bərabərdir, Kanada bir nəfərin ÜDM-in artım tempinə malikdir. Kanadada mobil penetrasiya nisbətinin iki qat daha çox olduğu təxminən yüzdə 1% daha yüksəkdir. İqtisadçılar uzun müddət sosial məskunlaşmaların əhəmiyyətini öyrənmişlər

İqtisadi böyümə (SOC) ümumiyyətlə, xərc hesab edilir. Təhsil, səhiyyə və ictimai infrastruktur: yollar, limanlar və s. İctimai və ya xüsusi olaraq, telekommunikasiya infrastrukturunu iqtisadi böyümənin müəyyən hissəsidir. Bu şəbəkələr məlumatların hər yerdə və tez yayılmasına imkan verir. ABŞ Federal Rezervinin prezidenti Alan Greenspan, müasir İKT nin yayılmasının aşağı inflyasiya ilə yüksək artım templərinə nail olmağın mümkünlüyünü göstərmək üçün "yeni iqtisadiyyat" termini istifadə etmişdir. Bu "yeni iqtisadiyyat" şəbəkələşən bir kompüterin birbaşa nəticəsidir - yüksək sürətli bantlı kommunikasiya sistemlərinin kompüter və kompüter şəbəkələri arasında məlumat mübadiləsi imkanı yaradır. "Yeni iqtisadiyyat" böyük rəqabət və yeni istehsal tənzimləmə alətləri təmin edir.

Əvvəlki dövrlərdə telekommunikasiya şəbəkələri şirkətlərin və fərdlərin əməliyyat xərclərini azaltmasına və firmaların bazarlarını genişləndirməsinə imkan verən iqtisadi artım yaratmağa kömək etdi; Roeller və Waverman (2001) OECD-də telekommunikasiya infrastrukturuna investisiyanın 1970-90-cı illər arasında ÜDM-də təsiri qiymətləndirmişdir. Telekommunikasiya sektoruna tələbatın ÜDM-yə müsbət təsir göstərdiyini nəzərə alsaq, bu vəziyyət iqtisadiyyatdakı məhsulun əhəmiyyətli dərəcədə artdığını göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra OECD ölkələrində 1970-ci illərdə telekommunikasiya nüfuzunun çox aşağı olduğu qeyd edildi. ABŞ və Kanadada isə 1970-

ci ildə nəhəng bir xidmət var idi. Təəccüblü deyil ki, 1970-90-cı illər arasında müasir telekommunikasiya infrastrukturunun genişləndirilməsi telekommunikasiya şəbəkələrində sərmayələrdən kənarda iqtisadi artımlara gətirib çıxardı.

İEOÖ-də müasir telekommunikasiya sistemləri əsasən sabit xətlər deyil, mobil sistemlərdir. Bu sabit xətlərdən daha ucuz xərcləri və mobil sistemlərin daha sürətli yerləşdirilməsi ilə bağlıdır. Mobil şəbəkənin sabit şəbəkəyə 50% daha az qoşulduğu və əhəmiyyətli dərəcədə sürətlənə biləcəyi təxmin edilir. Mobil telefonların inkişaf vasitəsi kimi üstünlüklərinin dəyəri yalnız abunəçilərin xərclərini azaltmaqla yanaşı, mobil sistemlərin daha kiçik ölçülü və daha çox modularlığının iqtisadiyyatıdır. İKT-nin yaranması və sonrakı inkişafı iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafına birbaşa və əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Bu təsirin dərəcəsi digər yeni texnologiyalardan daha böyükdür. İnformasiya texnologiyasının istehsalının və onun iqtisadiyyata təsirinin artması arasında aşkar bir əlaqə var. Yeni İT-nin inkişafı və reallaşdırılması üçün xərclərin əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması ilə əlaqədar olaraq, bu texnologiyaların iqtisadiyyata təsirinin potensialı artmaqdadır, fərdi korporasiyalar və bütövlükdə cəmiyyətin tərkibində əmək və istehsal məşğulluğunun təşkili üçün müəyyən imkanlar vardır. Müasir İKT verimlilik artımı, istehsal, investisiya və məşğulluq arasında əlaqənin gücləndirilməsinə həlledici bir töhfə verə bilər.

Müxtəlif ölkələrdə İKT inkişaf səviyyəsini və onların iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsini təhlil etmək üçün bir çox əhəmiyyətli asılılıqları müəyyən etmək mümkündür.

İKT infrastrukturunun inkişaf səviyyəsi inkişaf etmiş ölkələrin(İEOÖ) iqtisadiyyatına təsir göstərir. Qeyd etdiyimiz kimi, İKT və sərmayə qoyuluşu, yəni yeni informasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi üçün lazımlı vaxt və səmərəli istifadə etmələr arasında əhəmiyyətli bir müddət var. Vaxt aralığı əhəmiyyətli dərəcədə fərqlidir və investisiya dövründə İKT bazarının vəziyyəti və bütövlükdə icma vəziyyətindən asılıdır. İnformasiya texnologiyaları İKT-nin müəyyən səviyyəsinə çatdıqdan sonra

adambaşına düşən ÜDM-in artımına müsbət təsir göstərir. İKT-nin yayılması və istifadəsi milli iqtisadiyyata müsbət təsir göstərməmişdən əvvəl müəyyən bir tənqidi kütləə malik olmalıdır. İKT inkişaf göstəricisi göstərir ki, İKT inkişafı indeksi İKT inkişafı ölkələrində demək olar ki, qeyri-mövcud və mənfi deyildir. Bu asılılıq xüsusən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə aşkardır. Bu konsepsiya ən mühüm strateji marketinq strategiyasına uyğundur: bütünlükdə biznesin və marketinq xidmətinin təkcə təkan baxımından deyil, üstəlik strateji planlaşdırmanın və bazar davranışının proqnozlaşdırılmasına əsaslanan effektiv ünsiyyətdə uzun müddətdir.

XIX əsrdə sənayenin sürətli inkişafı, böyük şəhər çevrilmələri, nəqliyyat şəbəkələrinin yaradılması idi. Bu proseslər fərdi ölkələrin və bölgələrin əhəmiyyətli məkan və struktur dəyişikliklərinə gətirib çıxardı. Bütün dünyada iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin integrasiyasının güclü prosesləri olmuşdur.

Qloballaşma kontekstində sürətli məlumat mübadiləsi və informasiya texnologiyaları irəliləmənin əsas sürücüsüdür. Dünyanın müasir iqtisadiyyatı informasiya və kommunikasiya şəbəkəsinin strukturuna əsasən fəaliyyət göstərən iqtisadi cəhətdən integrasiya olunmuş çoxmillətli ölkələrin qlobal dünyasına çevrilir. İnformasiyanın fiziki əsasları qlobal ünsiyyət sistemləridir. İnnovasiya proseslərinin təsiri ilə sənayeləşmiş ölkələrin iqtisadiyyatının strukturu dəyişir, burada yüksək texnologiyalı sektorun inkişafı onların inkişafı və sabitliyi üçün əsas olur.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Texniki tərəqqi balanslaşdırılmışdır. 100 illik bir perspektivə baxdığımızda, bütün ölkələr xüsusilə telekommunikasiya sahəsində sürətlə dəyişən bir sahədə inkişaf etməkdədir. Bu gün ABŞ telefon şirkəti tərəfindən quraşdırılan fiber koaksional qurğu, Afrika infrastrukturu artıq 50 yaşdan yuxarıdır. Şəbəkə sürətli tempi bir inkişaf oyunudur. Daha cəlbedici, 100 illik perspektivimiz, insan şəraitində sürətli bir inkişafın artım göstəricisidir. Sosial şəbəkələrin simulyasiyasında, şəbəkənin üzvlərinin qarşılıqlı təsiri, fikirlərin dinamikası nəzərə alınmaqla, təsir şəbəkələri kimi, onların təhlili üçün ehtiyac var. Son on il ərzində İKT-nin inkişafı ilə yeni növ resursların - onlayn sosial şəbəkələrin əhəmiyyəti şəbəkə istifadəçilərinin hərəkətlərinə təsir göstərən fikirlərin yayılması vasitəsi kimi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır.

1. Müasir dövrdə sosial şəbəkələrdə informasiyanın idarə olunması prosesi müəyyən şəkildə təhlil edilmiş, fərqli sahələrdə yaranmış informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsi ilə emal olunaraq optimal şəkildə idarəetmə qərarlarının qəbul olunmasının əsasları verilmişdir.
2. Müasir zamanda informasiya texnologiyası əsasında göstərilən verilənlər bazası və onların idarə olunma metodları təhlil olunmuş və nəticə olaraq aparat-proqram vasitələrinin inkişaf etməsi nəticəsində VB-nin müasir idarəetmə metodları meydana gəlmişdir.
3. İdarəetmə prosesləri zamanı kompleks məsələlərin həlli imkanları, həll olunmuş məsələlərin tərkib hissəsinin müəyyən olunmuş və idarəetmə qərarının qəbul edilməsi üçün vacib kriteriyalara əsaslandırılmışdır.
4. Hazırda mövcud idarəetmə sistemləri təhlil olunmuş və müasir hesablama texnikalarında informasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi, sistemli

şəkildə proqram vasitələrinin tətbiq edilməsi mövcud şəkildə sistemin müəyyən səviyyədə işləyə bilməsi üçün imkanlar müəyyən edilmişdir.

5. Predmet oblastinin avtomatlaşdırma prosesinin fərqli ölçüdə ayrı-ayrılıqda infomasiya prosesindən üstəlik tam avtomatlaşdırılmış şəkildə informasiya sistemlərinin meydana gəlməsinə qədər reallaşdırılmış və həmin vaxt meydana gələn problemlərin həll edilməsi yolları verilmişdir.
6. İdarəetmə prosesində informasiya texnologiyalarının bir çox modellərinin qarşılıqlı təsiri və tərkibinin məlum olması, müəyyən sahədən və şəraitindən asılı şəkildə bu kimi digər modellərin tətbiq olunması xüsusiyyətləri təhlil olunmuşdur.
7. İstənilən seçilmiş müəsisə üçün idarəetmə prosesinin informasiya texnologiyası tətbiqi müəyyənləşdirilmiş və bir sıra istehsal fazalarına uyğun modellər təklif olunmuşdur.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

- [1] Multinomial distribution, www.en.wikipedia.org/wiki/
- [2] E. T. Airoldi, D. M. Blei, S. E. Fienberg, and E. P. Xing. Mixed membership stochastic blockmodel. In J. Mach. Learn. 2008.
- [3] D. M. Blei, T. L. Griffiths, M. I. Jordan & J. B. Tanenbaum. In Neural Information Processing Systems, 2004.
- [4] K. R. Canin, L. Shi. Online inference of topic with latent allocation. Statistics and In Artificial Intelligence 2009.
- [5] M. Girolami and A. Kaban. On an equivalence between plsi and lda. In SIGIR, 2003.
- [6] M. Harvey, I. Ruthven, Улучшение поиска социальных закладок с использованием персонализированных латентных языковых моделей. В WSDM, 2011.
- [7] К. Хендерсон и Т. Элиасси-Рад. Применение выделения скрытого дирихле для группового обнаружения на больших графиках. В трудах симпозиума ACM 2009 по прикладным вычислениям, 2009.
- [8] М. Д. Хоффман, Д. М. Блей и Ф. Бах. Онлайн-обучение для скрытого распределения дирихле. В In NIPS, 2010.
- [9] Т. Хофманн. Вероятностное скрытое семантическое индексирование. В SIGIR, 1999.
- [10] T. Iwata, P. Yamada, and N. Ueda. Modeling social annotation data with contents relevance using a topic models. In NIPS, 2009. Artificial Intelligence Research, 2007.
- [11] 17th international conference on, WWW , pages 101–110, New York, NY, USA, 2008. ACM.

- [12] K. P. Gummadi, B. Viswanath, A. Mislove, and P. Druschel. Inferring user profiles in online social networks. 2010.
- [13] A. Banerjee, N. Pathak C. DeLong and K. Erickson. Social topic models for community extraction. [20] S. Narayanamurthy. and A. Smola an architecture for paralel topic model. In VLDB, 2010.
- [14] T. L. Griffiths. and M. Steyvers Probabilistic topic models. Handbooks of Latent Semantic Analysis, 2007.
- [15] , T. Griffiths , P. Smyth, M. Steyvers, M. Rosen-Zvi, and Probabilistic authors-topic models for information discovery. In SIGKDD, 2004.
- [16] В. Туулос и Х. Тирри. Сочетание тематических моделей и социальных сетей для интеллектуального анализа данных чата. В In Proc. Международной конференции IEEE / WIC / ACM 2004 года по Web Intelligence, 2004.
- [17] X. Wang, N. Mohanty, and A. Mccallum. Group and topic discovery from relations and text. In In Proc. 3rd international workshop on Link discovery, pages 28–35. ACM, 2005.
- [18] M. J. Welch, U. Schonfeld, D. He и J. Cho. Актуальная семантика твиттер-ссылок. В WSDM, 2011. [26] H. Zhang, B. Qiu, C. L. Giles, H. C. Foley и J. Yen. Основанный на lda подход к определению структуры сообщества для крупномасштабных социальных сетей. В Международной конференции IEEE по информатике и информационной безопасности, страницы 200-207, 2007.
- [19] D. Zhou, E. Manavoglu, J. Li, C. L. Giles, and H. Zha. Probabilistic models for discovering e-communities. In World Wide Web Conference, 2006.

РЕЗЮМЕ

Технический прогресс был сбалансированным. Рассматривая 100-летнюю перспективу, все страны развиваются в быстро меняющейся области телекоммуникаций. Сегодня волоконно-коаксиальное устройство, построенное американской телефонной компанией, инфраструктура Африки старше 50 лет. Сеть - это быстро развивающаяся игра. Более привлекательной, нашей 100-летней перспективой является быстрый рост человеческого развития. При моделировании социальных сетей существует потребность в анализе, таком как сети влияния, с учетом взаимодействия членов сети, динамики идей. За последнее десятилетие развитие информационных и телекоммуникационных технологий, важность новых видов ресурсов - важность онлайн-социальных сетей значительно возросла как средство распространения идей, которые влияют на поведение пользователей сети.

1. В наше время процесс управления информацией в социальных сетях был проанализирован определенным образом и основан на применении информационных технологий в разных областях и обеспечивает основу для принятия оптимальных управленческих решений.
2. Проанализированы современные базы данных и методы их управления, и в результате появились инструменты аппаратно-программного обеспечения, современные методы управления VB.
3. Возможности решения сложных вопросов в процессе управления основаны на основных критериях для определения содержания решения и определения решения управления.
4. В настоящее время были проанализированы существующие системы управления и выявлены возможности для развития информационных

технологий в современных вычислительных технологиях, систематическое применение программных средств, а также возможности функционирования системы на определенном уровне.

5. Процесс автоматизации Predmet был выполнен по-другому в той мере, в какой процесс информации полностью автоматизирован для формирования информационных систем и способы решения возникших в то время проблем.
6. Процесс управления анализировал характеристики взаимодействия и содержания большинства информационных технологий и применения таких моделей в зависимости от конкретного сайта и условий.
7. Было выявлено применение информационных технологий в процессе управления каждым из выбранных компонентов и предложены модели для ряда этапов производства.

SUMMARY

Technical progress has been balanced. Looking at a 100-year perspective, all countries are developing in a rapidly changing area of telecommunications. Today, a fiber coaxial device built by the US telephone company, Africa's infrastructure is over 50 years old. Network is a fast paced development game. The more attractive, our 100-year perspective is the rapid growth of human development. In the simulation of social networks, there is a need for analysis, such as influence networks, taking into account the interaction of network members, the dynamics of ideas. Over the last decade, the development of information and telecommunication technologies, the importance of new types of resources - the importance of online social networks has increased significantly as a means of spreading ideas that affect the behavior of network users.

1. In modern times, the process of managing information in social networks has been analyzed in a certain way and is based on the application of information technologies in different areas and provides the basis for optimal management decisions.
2. Modern databases and their management methods have been analyzed and, as a result, the development of hardware-software tools, VB's modern management methods have emerged.
3. The capabilities of solving complex issues in the management process are based on the essential criteria for determining the content of the solution and determining the management decision.
4. At present, the existing management systems have been analyzed and opportunities for the development of information technology in modern

computing techniques, systematic application of software tools have been identified, as well as opportunities for the system to operate at a certain level.

5. Predmet's automation process has been carried out in a different way to the extent that the information process is fully automated to the formation of information systems, and ways to address the problems that have emerged at that time.
6. The management process analyzed the characteristics of the interaction and the content of most of the information technologies and the application of such models depending on the particular site and conditions.
7. The application of information technology in the management process of each of the selected components has been identified and models for a number of production phases have been proposed.